

SPOLUPRÁCA VOJENSKÝCH JEDNOTIEK ČSR, POĽSKA A ZSSR V AKCIÁCH PROTI UPA NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V ROKOCH 1945 – 1947

JAN ŠTAIGL

ŠTAIGL, J.: Cooperation of the military units from Czechoslovakia, Poland and USSR in the actions against UPA in the Eastern Slovakia 1945 – 1947. *Vojenská história*, 2, 15, 2011, pp. 72-101, Bratislava.

The analytical study describes thoroughly the cooperation of the three countries against Ukrainian Uprising Army (UPA) in the Eastern Slovakia 1945 – 1947. The work stems from a good command of domestic and foreign literature. The author focuses on the overview of the situation shortly after the end of WWII in Slovakia, as a restored part of Czechoslovakia, when it became the area of interest for UPA, so called Banderovci. They were armed and organized units of Organization of Ukrainian Nationalists-OUN-oriented on the restoration of the Ukrainian State on the Ukraine territory occupied since the beginning of 20's by Poland and the USSR.

He concludes that within the cooperation of Czechoslovaks, Soviet and Polish army against UPA in 1945 – 1947 the Czechoslovak units contributed to their liquidation in the following forms: 1) the military outage of the Slovak –Ukraine frontier and the Slovak Polish frontier that enabled the Soviet and Polish military and security forces to set frontier siege actions ,and which was the part of the actions 2) pressing the units of UPA, who intervened in Slovakia back to the area of the operations of the actions of the neighbouring countries 3) chasing and liquidation of the rest units and their civil network members of UPA attempting to cross the territory of Slovakia in the run to the Western Europe.

Military History. Slovakia. 1945-1947. Cooperation of the military units of ČSR, Poland and USSR in the actions against UPA in Eastern Slovakia in 1945 – 1947.

Krátko po skončení 2. svetovej vojny sa Slovensko, ako opätovná súčasť ČSR, stalo záujmovým priestorom oddielov a skupín Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA), tzv. banderovcov. Išlo o ozbrojenú a vojensky organizovanú zložku Organizácie ukrajinských nacionalistov (OUN) orientovanú na obnovenie ukrajinskej štátnosti na teritóriu Ukrajiny, ktoré bolo od začiatku 20. rokov „okupované“ Poľskom a Sovietskym zväzom.

Na začiatku vojny OUN pragmaticky spolupracovala s Nemcami. Jednotky vytvorené z jej členov sa aktívne podieľali na útoku nemeckej armády na ZSSR a na bojoch o metropolu východnej Ukrajiny – Lvov. Následne zabezpečovali ochranu strategických a vojenských objektov na obsadenom území Ukrajiny a Bieloruska a zúčastňovali sa bojov proti sovietskym partizánom. Mnohé z ich akcií boli motivované reminiscenciami taktiky „spálenej krajiny“ a masových vrážd, ktoré sprevádzali evakuáciu orgánov sovietskej moci a ústup Červenej armády.

V atmosfére prehlbujúcich sa rozporov v predstavách OUN a nemeckej okupačnej správy o budúcnosti Ukrajiny väčšina ukrajinských nacionalistov politiku orientácie na Nemcov pomerne rýchlo opustila a dokonca prešla na protinemecké pozície. Veľký počet členov ukrajinských jednotiek a polície na prelome rokov 1942/1943 prešiel do vznikajúcich oddielov UPA, ktoré viedli boj tak s nemeckou administratívou, ako so spomenutými sovietskymi partizánskymi oddielmi. Objektom útokov banderovcov sa stali tiež predstavitelia a spolupracovníci bývalého sovietskeho režimu na Ukrajine a – v dôsledku predvojnovnej ukrajinoľbnej politiky vlády Poľska – aj organizácie poľského protinemeckého komunistického aj nekomunistického odboja.¹ Ozbrojené konflikty medzi týmito zložkami eskalovali v roku 1943, keď oddiely UPA začali na ukrajinskej Volyni rozsiahlu protipoľskú kampaň s cieľom prinútiť obyvateľstvo poľskej národnosti opustiť územie západnej Ukrajiny. Násilie a teror, ktoré boli sprievodnými javmi kampane a ktoré viedli k masovému útoku poľského obyvateľstva za rieky Bug a San, vyvolali krvavú odvetu poľských partizánov.

Počas oslobodzovania Ukrajiny sa jednotky Červenej armády stretávali s aktívnym odporom oddielov UPA, ktorý neskôr, v tyle sovietskych vojsk, prerástol do partizánskej vojny. Banderovci narušali dopravu a zásobovanie vojsk Červenej armády, ako aj obnovu sovietskej moci. Počet a úspešnosť ich akcií, ale tiež brutalita útokov na komunistov a členov štátnych a verejných orgánov sovietskej moci a správy, viedli k nasadeniu silných jednotiek armády, ale predovšetkým oddielov NKVD. Okrem zabezpečenia ochrany a bezpečnosti frontového tyla, obyvateľstva a mocenského aparátu mali postupne zlikvidovať hnutie ukrajinských nacionalistov. Činnosť jednotiek však zasiahla najmä civilné obyvateľstvo. Príčinením oboch strán sa na západnej Ukrajine šírila vlna krutosti, zločinov a národnostnej nenávisti.²

Výsledky druhej svetovej vojny a zmeny na politickej mape Európy vytvorili pre hnutie OUN a činnosť UPA novú situáciu. Priestor strednej Európy sa stal súčasťou sféry mocenského vplyvu ZSSR s pozvoľnou sovielizáciou štátov oslobodených Červenou armádou a závažnými územnými zmenami – predovšetkým posunutím poľsko-sovietskej hranice na tzv. Curzonovu líniu, ktorým bola k sovietskej Ukrajine pripojená Volyň a východná Halič a „dobrovoľným“ odstúpením Podkarpatskej Rusi (následne nazvanej Zakarpatská Ukrajina) Československom a jej pričlenením k ZSSR, čím vzniklo priame čs.-sovietske hraničné prepojenie. Novým vymedzením poľsko-sovietskych hraníc sa takmer 800-tisíc Poliakov na Ukrajine a 600-700-tisíc Ukrajincov na Zakerzoní (ukrajinsko-rusínskej etnickej oblasti na západ od Curzonovej línie) dostalo do postavenia „nevítaných“ národnostných menšín.

¹ Bližšie МИРЧУК, Петро. *Українська повстанська армія 1942-1943*. Частина I: Німецька окупація України. In <http://lib.oun-upa.org.ua/mirczuk/>, ШИРОКОРАД, Александр *Россия и Украина. Когда заговoryт пушки...* Москва : Хранитель, 2007, Глава 26. In <http://lib.rus.ec/b/96959/read> a iné práce.

² Bližšie МОТΥКА, Grzegorz. Antypolska akcja OUN-UPA 1943-1944. In *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 2001, č. 8, s. 24-25.

Pretrvávajúce protiukrajinské nálady v Poľsku, podporované orientáciou na vytvorenie národnostne homogénneho štátu, mal vyriešiť odsun ukrajinského obyvateľstva na sovietsku Ukrajinu a „recipročné“ presídlenie „ukrajinských“ Poliakov. Presídľovanie sa na jednej aj druhej strane uskutočňovalo s použitím vojenských a bezpečnostných jednotiek a najmä násilnými metódami, ktoré mali, a to, hlavne, v Poľsku, často mimoriadne brutálny charakter.³

Na vývoj situácie a podmienky po porážke Nemecka sa OUN pripravovala od jari 1944. Jej nové vedenie, tzv. Ukrajinská hlavná oslobodzovacia rada (Ukrajins'ka Holovna Vyzvol'na Rada – UHVR), na konferencii v Sambore spresnila strategické ciele hnutia. Za hlavných nepriateľov myšlienky štátnej samostatnosti Ukrajiny označila, okrem Nemecka, ZSSR a Poľska, aj budúce Československo, čím zrejme reagovala na informácie o podpísaní čs.-sovietskej zmluvy o priateľstve a spolupráci v decembri 1943 v Moskve. OUN sa začala orientovať na „nevyhnutnú“ povojnovú roztržku medzi ZSSR a ostatnými veľmocami protinemeckej koalície, ktorá by vyústila do vzniku tretej svetovej vojny. Vo vojnovom konflikte medzi Západom a Východom si hnutie malo vybojovať vytúžený samostatný ukrajinský štát. Ozbrojeným zložkám OUN bola stanovená úloha zotrvať na „okupovaných“ ukrajinských územiach, udržať si bojascnosť a podľa konkrétnych možností oslabovať „okupačné“ režimy.⁴

Bezprostredne po skončení vojny predstavitelia UHVR ciele a úlohy OUN spresnili. V deklarácii adresovanej členom hnutia zdôraznili, že oslobodenie ukrajinského národa nie je otázkou najbližšej časovej perspektívy, a preto „ozbrojený revolučný boj“ na ochranu pred jeho fyzickým i morálnym zničením treba viesť súbežne so všestrannou prípravou čo najväčšieho počtu „revolučných síl“ na vystúpenie vo „vhodnom“ okamihu. Medzi „revolučné sily“ pritom počítali nacionalisticky a protikomunisticky zamerané hnutia a skupiny v krajinách Sovietskeho zväzu a štátov v jeho záujmovej sfére, ktoré sa mali spojiť do spoločného boja s boľševizmom a do oslobodenecko-revolučnej vojny proti „stalinskému žaláru národov“ v tzv. fronte podrobených a ohrozených národov strednej a východnej Európy.⁵ V rozkaze hlavného veliteľa UPA Romana Šuchevyča z mája 1945 sa pritom spomínal aj podiel „malého“ Slovenska na rozširovaní tohto frontu. Okrem aktívneho odporu viacerých národov proti povojnovej sovielizácii ich štátov, sa tu – treba dodať, že v rozpore s objektívnou situáciou na slovenskom území, a preto pravdepodobne z pragmatických politicko-propagandistických dôvodov – uvádzalo, že Slovensko „vedie partizánsku vojnu proti agresorovi“.⁶

Susedstvo Slovenska s juhovýchodným Poľskom a časťou západnej Ukrajiny, kde si oddiely UPA ešte pred koncom vojny v horskom a zalesnenom teréne vybudovali základne a medzi obyvateľstvom s početnou ukrajinskou a rusínskou menšinou aj rozsiahlu ilegálnu sieť civilných spolupracovníkov, prirodzeným spôsobom rozširovalo manévrovací priestor banderovcov. Niektoré skupiny banderovcov túto skutočnosť využili už na jar 1945, a to väčšinou ako únikovú cestu pred postupom Červenej armády.⁷ Orientácia OUN-UPA na

³ Pozri napr. МІРЧУК Петро. *Українська повстанська армія 1942-1952.*

Частина 8: На Закарзонні. In <http://lib.oun-upa.org.ua/mirczuk/r208.html>.

⁴ ГОГУН Александр Сергеевич. *Борьба УПА против советской власти в 1944 -1949 гг.* In http://lib.oun-upa.org.ua/gogun/dis_r03.html - preložil J. Š.

⁵ Tamže.

⁶ Tamže.

⁷ SYRNÝ, Marek. „Banderovci“ a slovenská spoločnosť v rokoch 1945-1947. In *Acta Historica Neosoliensia*, 8, 2005, s. 155.

antisovietsku koncepciu viacnárrodnej aktívnej rezistencie, ktorej súčasťou mala byť taktika propagačných ťažení, tzv. rejdov, do susedných krajín s cieľom informovať miestne obyvatelstvo o oslobodeneckom boji ukrajinského národa, podporovať protibolševické nálady a aktivizovať protikomunistické sily⁸, však tomuto susedstvu vtláčala nové dimenzie. Od leta 1945 začalo vedenie UPA na Slovensko, podobne ako do iných krajín, vysielat' špeciálne pripravené oddiely, ktoré mali, okrem plnenia logistických úloh, organizovať predovšetkým antikomunistickú politicko-propagačnú činnosť.

Spomedzi území krajín strednej a východnej Európy vedenie OUN-UPA pripisovalo Slovensku, a to tak v rámci Československej republiky, ako jej relatívne samostatnej časti, osobitný význam. Podľa analytikov UON vývoj v Československu síce smeroval k sovielizácii spoločnosti, nie však takým tempom, takými metódami a s takou mierou závislosti od ZSSR, ako napr. v Rumunsku alebo Bulharsku. Na Slovensku, s ohľadom na osobitosti vnútro politickej scény, predpokladali skorý mocenský zápas komunistov s Demokratickou stranou, pričom za dôležitý činiteľ považovali nespokojnosť časti obyvateľstva s likvidáciou samostatného Slovenského štátu a obnovením Československa. Slovákov radili medzi svojich potenciálnych spojencov tiež pre ich pomerne pozitívne vzťahy k Ukrajincom a Rusinom, respektíve k príslušníkom týchto národnostných menšín na Slovensku.⁹

Rejdy oddielov UPA na Slovensko, niektorými autormi označované tiež ako prieniky, z hľadiska medzinárodného práva, ako aj štátno-bezpečnostného pohľadu ČSR, predstavovali **vpády, nájazdy** alebo **násilné vtrhnutia** ozbrojených a vojensky organizovaných skupín ilegálneho hnutia susedného štátu, či jeho ilegálnej armády. Ich činnosť, aj keď orientovaná rozkazmi vyšších veliteľov na nenásilný charakter¹⁰, bola namierená proti „komunistickému nebezpečenstvu“ a jeho pôvodcom, tzn. komunistickým stranám, ktoré však boli, čo treba považovať za rozhodujúce, legálnou súčasťou existujúceho politického systému, existujúcej štátnej a politickej moci v Československu. Nacionalistické programové postuláty UON-UPA súčasne oživovali a posilňovali „tlejúce“ separatistické tendencie na Slovensku, čím v svojej podstate „nahrávali“ komunistickým tézam o možnom ohrození územnej integrity ČSR. Možno konštatovať, že začatím rejdov sa rozšíril front prenasledovateľov UPA. Okrem silových zložiek ZSSR, ktoré pôsobili tak na Ukrajinu¹¹ ako v Poľsku¹², a bezpečnostných a vojenských formácií prosovietsky orientovanej „lublinskej“

⁸ ŠMIGEL, Michal. *Banderovci na Slovensku 1945-1947 (Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny)*. Banská Bystrica : Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela a Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, 2007, s. 86.

⁹ В'ЯТРОВИЧ, Володимир. Чехословацчина очима українських повстанців 1945-1948. In *Acta historica Neosoliensia* (<http://www.fhv.umb.sk/app/index.php?ID=1305>), č. 9, 2006, s. 167 a В'ЯТРОВИЧ, Володимир. *Реиди УПА теренами Чехословацчини*. Торонто – Львів 2001. Розділ четвертий: Зміст пропаганди українських повстанців серед населення Чехословацчини a Розділ п'ятий: Перший словацький рейд УПА. In http://lib.oun-upa.org.ua/rejdy/rozdil_4.html a rozdil_5.html.

¹⁰ ŠMIGEL, ref. 8, s. 90 a В'ЯТРОВИЧ, *Реиди УПА...* Розділ п'ятий, ref. 9.

¹¹ Pozri napr. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939-1956). Москва: Объединенная редакция МВД России 2008. In http://militera.lib.ru/docs/da/nkvd_podpol/index.html a МОСКВИН, Александр Вячеславович. *Борьба с бандподпольем УПА*. In <http://srpo.ru/forum/index.php?PHPSESSID=sv0kibe5i8mc45pk3aklbubr37&topic=134.0;wap2>.

¹² Pozri napr. *Внутренние войска НКВД против польского подполья (По документам Российского государственного военного архива)*. In www.memo.ru/history/polacy/apt10jun.htm a *Wojska NKWD w Polsce*. In: http://new-arch.rp.pl/artukul/76183_Wojska_NKWD_w_Polsce.html.

poľskej vlády, tzn. oddielov milície (Milicji Obywatelskiej – MO), vnútornej bezpečnosti (Bezpieczeństwa Wewnętrznego – BW) a jednotiek armády (Wojska Polskiego – WP), sa do akcií proti banderovcom zapájali aj bezpečnostné a vojenské sily ČSR. Zosilnením ochrany štátnej hranice mali brániť skupinám UPA v preniknutí na Slovensko, respektíve prenasledovať tie, ktoré sa po úspešnom prechode hranice pohybovali v slovenskom vnútrozemí.

Príame teritoriálne prepojenie Československa, Poľska a ZSSR, ktorého prihraničné oblasti boli priestorom hlavnej činnosti banderovcov, vytváralo primárny predpoklad pre súčinnosť bezpečnostných zložiek týchto krajín v akciách proti UPA. Ich spoluprácu a vo viacerých prípadoch spoločný postup podporovalo aj začlenenie ČSR a Poľska do sféry sovietskej mocenskej dominancie, zámer perspektívneho spojenectva oboch krajín „opretého“ o ZSSR, ale tiež prejavy začínajúcej studenej vojny medzi Východom a Západom, sprevádzané snahou Sovietskeho zväzu o dobudovanie, upevnenie a vnútorné stmelenie „cordonu sanitaire“ na jeho západných hraniciach.¹³ Cez odlišnú východiskovú základňu akcií proti UPA – v prípade ZSSR a Poľska spomenuté národnostné hľadisko umocnené banderovským antisovietizmom, z pohľadu ČSR narušenie územnej suverenity štátu a zásahy do vnútropolitického vývoja – ako aj cez pomerne vyhrotené povojnové čs.-poľské územné spory¹⁴ sa pri likvidovaní jednotlivých oddielov i celého hnutia OUN-UPA postupne vytvorili obsahovo rozvetvené a najmä po operačnej stránke veľmi úzke súčinnostné väzby.

Prvé vpády banderovcov na Slovensko po skončení vojny sa uskutočnili na konci leta 1945. Vyčlenené oddiely UPA v sile troch zosilnených sotní (rôt), sústredené doposiaľ v lesoch juhovýchodného Poľska v oblasti tzv. Lemkoviny¹⁵, prekročili v polovici augusta 1945 slabo stráženú poľsko-slovenskú hranicu¹⁶ a prenikli do okresov Stropkov, Giraltovec a Medzilaborce. Neskôr banderovci rozšírili svoju činnosť aj do ďalších okresov východného Slovenska.

O príprave oddielov UPA k vpádu na Slovensko čs. bezpečnostné orgány ako prví informovali velitelia sovietskych pohraničných jednotiek, a to ešte v čase sústredenia banderovcov v lesoch juhovýchodného Poľska.¹⁷ Cez poľsko-slovenskú hranicu však títo prešli bez akýchkoľvek problémov a aj po severovýchodnom Slovensku sa pohybovali takmer otvorene, čo svedčí o ignorovaní sovietskeho varovania a nepripravenosti čs. štátnej správy na podobnú situáciu. Pozornosť velenia 4. oblasti ako teritoriálno-organizačného vojenského celku, ktorý zahŕňal celé územie Slovenska, bola, okrem oblastí pri slovensko-maďarskej hranici, sústredená na západný úsek severovýchodného pohraničia s dôrazom na priestor

¹³ FRIEDL, Jiří – JIRÁSEK, Zdeněk. *Rozpačité spojenectví. Československo-polské vztahy v letech 1945-1949*. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan 2008, s. 307.

¹⁴ Blížšie tamže, s. 79-180 a KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama 1990, s. 43-84.

¹⁵ Lemkovina (Łemkowszczyzna) – región juhovýchodného Poľska pozdĺž poľsko-slovenskej hranice na úrovni severovýchodného Poľska, v dĺžke asi 130 km a šírke 20 – 30 km od hranice.

¹⁶ Na poľskej strane pozri DOMINICZAK, Henryk. *Zarys Historii Wojsk Ochrony Pogranicza*. Warszawa: Zarząd polityczny Wojsk Ochrony Pogranicza 1985, s. 48-52 a PROCHWICZ, Jerzy. *Wojsko Polskie w ochronie granic Polski. V pięćdziesiątą rocznicę objęcia ochroną granic przez jednostki 2 Armii WP*. In www.ketrzyn.ordinariat.opoka.org.pl/documents/HISTORIA/wpoc.htm. O strážení hranice na Slovensku bližšie ŠTAIGL, Jan. Ochrana štátnej hranice Slovenska po druhej svetovej vojne (1945-1950). In *Vojenská história*, 4, 2000, č. 1, s. 54-58.

¹⁷ ŠMIGEL, ref. 8, s. 89.

Oravy a Spiša. Dôvodom boli obavy z možného narušenia hraníc poľskou armádou v súvislosti s odovzdávaním častí týchto regiónov do poľskej správy. Súčasne treba podčiarknuť, že nebezpečenstvo vpádu skupín UPA nezachytili ani vytvárajúce sa orgány čs. vojenského a politického spravodajstva. Ich činnosť vo vzťahu k Poľsku, ktoré čs. diplomacia v súlade so zahranično-politickou a vojensko-politickou orientáciou ČSR vyhlásenou v Košickom vládnom programe považovala, s ohľadom na stále viac sa vyhrocujúce územné, národnostné a iné spory de facto formálne, za spriatelенý štát, sa zameriavala predovšetkým na získavanie informácií o vnútropolitickom vývoji, armáde a protikomunistickom ozbrojenom hnutí.¹⁸

Na vpád banderovcov najskôr reagovalo veliteľstvo 10. pešej divízie v Košiciach, do ktorého teritoriálnej pôsobnosti severovýchodné Slovensko patrilo. Na základe rozhodnutia veliteľa divízie plk. del. Emila Perku z 26. 8. 1945 bol do oblastí s najvyššou aktivitou UPA vyslaný vojenský oddiel (krycí názov „Samo“) v sile dvoch peších rôt z peších plukov 14 (veliteľstvo Prešov) a 20 (Michalovce). V nasledujúcich týždňoch potom z nariadenia MNO a veliteľa 4. oblasti brig. gen. Mikuláša Markusa prichádzali ďalšie vojenské jednotky, ktoré dostali krycie označenie „Ján“ (prápor pešieho pluku 7 s veliteľstvom v Nitre), „Ondrej“ (prápor a prieskumná rota pešieho pluku 23 s veliteľstvom v Trnave), „Bajús“ (kombinovaný prápor pešieho pluku 25 s veliteľstvom vo Zvolene) a „Vojtech“ (prieskumná rota 3. oblasti z Moravy).

Preniknutie banderovcov na Slovensko a ich aktivita našla odozvu aj v jednotkách a orgánoch sovietskych ozbrojených síl. Pohraničné jednotky NKVD, ktoré v tomto čase pôsobili v priestore na východ od obce Stakčín, sa presunuli na líniu budúcej slovensko-sovietskej hranice za obec Vyšné Nemecké, ktorú obsadili a uzavreli.¹⁹ Posádkové veliteľstvá Červenej armády na východnom Slovensku zvýšili stupeň bojovej pohotovosti miestnych strážnych a ochranných oddielov a zintenzívnili spravodajskú službu v okruhu svojej pôsobnosti. Na žiadosť veliteľstva 4. oblasti o posilnenie čs. jednotiek v akciách proti skupinám UPA sa z maďarského Szombathely do Kapušian 4. septembra presunul motorizovaný pluk Červenej armády. Útvar, ktorému velil pplk. Rudzik, disponoval 30 tankmi a obrnenými automobilmi.²⁰ Podľa niektorých autorov boli na východné Slovensko súčasne vyslané aj špeciálne (prepadové) oddiely z bývalej 9. gardovej armády a skupina funkcionárov NKVD.²¹ Preukázané je tiež rokovanie príslušníkov štábu veliteľstva 10. pešej divízie a zástupcov Priekarpatského vojenského okruhu Červenej armády o posilnenie vytváraného zoskupenia čs. jednotiek. Konkrétne išlo o dve roty samopalníkov zo streleckej divízie s veliteľstvom v Užhorode, ktoré sa mali zúčastniť pripravovanej spoločnej akcie proti banderovcom. Žiadosť o ich „výpomoc“, prisľúbenú veliteľom divízie generálmajorom A. J. Vedeninom, však náčelník štábu 10. divízie mjr. gšt. Ján Cisárik v zastúpení plk. Perka ešte 10. septembra z dôvodu „zmenenej situácie“ odvolal.²² Veliteľstvá oboch zväzkov ale naďalej udržiavali kontakt. Prostredníctvom sovietskeho styčného dôstojníka pplk. Čere-

¹⁸ Pozri napr. VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, šk. 83, č. 3232/Taj.sprav.1946.

¹⁹ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 11, č. 80966.

²⁰ SNA Bratislava, f. PV-bezpečnostný odbor, inv. č. 2902, šk. 483, č. 974 sprav./45.

²¹ ŠMIGEL, ref. 8, s. 96 a HUML, Vladimír. *Slovensko pred rozhodnutím*. Praha: Naše vojsko 1978, s. 163.

²² VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 11, č. 80682.

Poznámka: Pod pojmom „zmenená situácia“ sa skrývala skutočnosť, že časť oddielov UPA v tomto čase už opustila územie Slovenska. ŠMIGEL, ref. 8, s. 97.

vinského si pravidelne vymieňali informácie spravodajského a operačného charakteru.²³

Aktívne spoločné akcie jednotiek československej a Červenej armády proti banderovcom sa začali 8. septembra, keď plk. Perko „bojovým skupinám“ divízie, okrem iného, nariadil „*V súčinnosti s ruskými jednotkami likvidovať Banderovské skupiny, alebo zatlačiť ich z terajších priestorov k hraniciam Zakarpatskej Ukrajiny.*“²⁴ V nasledujúcom rozkaze z 10. septembra presnejšie vymedzil ich súčinnosť so sovietskymi jednotkami. Skupiny „Bajús“ a „Vojtech“ priamo podriadiť pplk. Rudzikovi a veliteľovi „Samo“ nariadil: „...*osobne nadviaže styk s pplk. ČA Rudzikom v Kapušanoch a informuje ho o zmenenej situácii...ako aj o rozdelených úlohách.*“²⁵ V hlásení veliteľstvu 4. oblasti z nasledujúceho dňa potom už uviedol, že oddiely „Bajús“ a „Vojtech“ v súčinnosti s jednotkou pplk. Rudzika likvidujú skupinu banderovcov v priestore Ruské Pekl'any – Suchá Dolina – kóta Čierna Hora.²⁶ Na konci septembra sa oddiely „Vojtech“ a „Samo“ spolu s motorizovaným plukom a inými jednotkami Červenej armády presunuli bližšie k slovensko-poľskej hranici. Útvar pplk. Rudzika s oddielom „Samo“ boli sústredené v Hanušovciach. Do konca októbra spoločne vykonávali prieskumné a hliadkovacie akcie v priestore Bardejov – Zborov – Nižný Mirošov – Vyšný Orlik – Nižný Svidník – Veľké Bukovce (dnes Bukovce) – Nižná Poľana – Vydraň. Podľa hlásení orgánov Národnej bezpečnosti však k ozbrojenému stretnutiu príslušníkov československej a Červenej armády s banderovcami nedošlo.²⁷

V polovici novembra motorizovaný pluk a ďalšie jednotky Červenej armády z východného Slovenska odišli. Oddiely NKVD tu zostali a podľa niektorých autorov k nim pravdepodobne pribudli aj tzv. pseudobanderovské oddiely tejto sovietskej bezpečnostnej zložky.²⁸ Podobné už „úspešne“ pôsobili na Ukrajine, kde pod rúškom príslušnosti k UPA terorizovali obyvateľstvo.²⁹ Spomenutí autori sa domnievajú, že členovia týchto oddielov mohli byť páchatelmi viacerých násilností a vražd, predovšetkým komunistov a Židov, ku ktorým na severovýchodnom Slovensku došlo v novembri a decembri 1945.³⁰ Považujú za pravdepodobné, že cieľom týchto excesov bolo hneď na začiatku hnutie UPA na Slovensku zbaviť sympatií a zázemia medzi miestnym obyvateľstvom.³¹

Miestne orgány verejnej správy, ako aj orgány Národnej bezpečnosti, nepokojnú situáciu a tragické udalosti na severovýchodnom Slovensku spájali predovšetkým s údajnou pokračujúcou aktivitou banderovcov a žiadali o rozhodný zásah čs. armády proti nim. Veliteľstvo 4. oblasti preto už 13. decembra 1945 nariadilo vytvoriť osobitnú skupinu vojenských jednotiek na plnenie úloh v tzv. zabezpečení pohraničného územia (ZPÚ) severovýchodného Slovenska. Za veliteľa skupiny s krycím názvom „Jánošík“ vymenovalo veliteľa 4. rýchlej divízie pplk. Jána Staneka. Okrem vojenských jednotiek mu neskôr boli podriadené aj miestne pohotovostné oddiely bezpečnosti. V tom čase sa ale začalo hovoriť aj o tom, že na

²³ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 1, inv. č. 11, č. 80682.

²⁴ Tamže, č. 80675.

²⁵ Tamže, č. 80709.

²⁶ Ref. 23.

²⁷ SNA Bratislava, f. PV - bezpečnostný odbor, inv. č. 2902, šk. 483, č. 974 sprav./45, č. 3802-I-Taj. sprav. 45 a č. 109/1-III/1-d/45.

²⁸ ŠMIGEL, ref. 8, s. 119.

²⁹ Pozri napr. ГОГУН, ref. 4 a ТКАЧЕНКО, Сергей. *Повстанческая армия: тактика борьбы*. Глава 5 Борьба противника с украинским движением сопротивления.

In: http://militera.lib.ru/science/tkachenko_sn/05.html

³⁰ Napr. ŠMIGEL, ref. 8, s. 107-127.

³¹ Tamže, s. 119.

definitívne upokojenie situácie a likvidáciu oddielov UPA nebudú sily čs. armády a NB na Slovensku stačiť, a to najmä z toho dôvodu, že „*banderovci sú usadení aj na území Poľska a ZU, kam naše vojsko nemôže ísť*“.³² Náčelník štábu 10. divízie mjr. J. Cisárik v tejto súvislosti už v decembri 1945 otvorene písal, že „*Na zneškodnenie Banderovcov je potrebné dohody medzi nami, Rusmi a Poliakmi a je treba previesť spoločné ciele s väčším počtom vojska.*“³³ O potrebe súčinnosti a spolupráce pri zabezpečovaní pokoja v pohraničných oblastiach však často hovorili aj príslušníci československých a poľských ozbrojených zložiek pri stretávaní sa na hraničnej čiare.³⁴

Pravdepodobne z iniciatívy čs. strany sa 18. januára 1946 uskutočnilo stretnutie pplk. Stanka s veliteľom pohraničných jednotiek NKVD Zakarpatskej oblasti pplk. P. V. Kantorovom. Jeho výsledkom bol písomný dohovor o vzájomnom prechode štátnej hranice pohraničnými jednotkami ZSSR a československej armády pri prenasledovaní a likvidovaní skupín UPA a s tým spojenej ich vzájomnej spolupráce. Základom dohovoru bol návrh pplk. Stanka, aby v priebehu akcií jednotky oboch strán v prípade potreby mohli zájsť do „malej hĺbky“ územia susedného štátu. Povinnosťou veliteľa takejto jednotky pritom bolo nadviazať „všemožným spôsobom“ spojenie s príslušným veliteľom úseku pohraničných vojsk daného štátu a oboznámiť ho so situáciou, informovať o smere postupu banderovcov a prípadne riešiť aj otázku ich spoločného prenasledovania.³⁵

Nadviazanie užších stykov s poľskou stranou urýchlil vývoj situácie v poľsko-slovenskom pohraničí, kde na prelome rokov 1945/1946 prebiehali ťažké boje jednotiek WP, WBW (Wojsko Bezpieczeństwa Wewnętrznego) a WOP (Wojsko Ochrony Pogranicza) s početnými a dobre vyzbrojenými oddielmi UPA. Aktivita a úspešnosť bojovej činnosti pritom bola jednoznačne na strane banderovcov, ktorí de facto ovládali pohraničné oblasti do vzdialenosti 10 – 30 km od hranice.³⁶ Ozbrojené zložky poľskej vládnej moci utrpeli rad porážok a jediným vážnym protivníkom UPA tu v podstate boli oddiely NKVD, ktoré v Poľsku pôsobili s cieľom podporovať prosovetskú vládu a pomáhať jej likvidovať protikomunistické ozbrojené sily.³⁷ Dochádzalo k prípadom, že rozbité poľské jednotky žiadali čs. orgány o pomoc alebo hľadali záchranu, respektíve lekárske ošetrenie zranených vojakov, na slovenskom území.

Prvý oficiálny záznam o takejto požiadavke je z 20. marca 1946, keď na poľskej strane hranice oproti obci Zvala v okrese Snina mali príslušníci UPA rozdrviť prápor WP. Jeho veliteľ požiadal posádkové veliteľstvo v Snine o vojenskú pomoc.³⁸ Podobná situácia sa zopakovala 26. marca. Pri obci Łupków sa banderovcom podarilo obkľúčiť niekoľko jednotiek 6. a 8. pešej divízie WP, ktoré boli nasadené v priestore na juh od Sanoku. Jednotkám zostala jediná úniková cesta na Slovensko, kam postupne prechádzali rôzne silné skupiny ich príslušníkov. V dňoch 26. – 27. marca prešlo cez hranicu dovedna 160 poľských voja-

³² SNA Bratislava, f. PV-sekr., inv. č. 100, šk. 76, č. 966/240-46.

³³ Tamže.

³⁴ SNA Bratislava, f. PV-bezpečnostný odbor, inv. č. 43, šk. 2, č. 3-2 dôv./1946.

³⁵ VHA Bratislava, f. Vo-4, šk. 2, inv. č. 20, č. j. 88/Taj. 1946.

³⁶ *Ukraińska Powstańcza Armia. IV. Walki w Bieszczadach w latach 1944 - marzec 1947r.*

In: <http://www.twojebieszczady.pl/upa/upa4.php>.

³⁷ Bližšie napr. *Внутренние войска НКВД против польского подполья*, ref. 12 a LEMIESZ, Wiktor. *Wojska NKWD w Polsce*. In: new-arch.rp.pl/artukul/76183_Wojska_NKWD_w_Polsce.html.

³⁸ SNA Bratislava, f. PV-sekr., inv. č. 99, šk. 74, č. 5538-VI-II/1-1946.

kov, z ktorých štyria zranení boli umiestnení v nemocnici v Humennom.³⁹

Československé vojenské orgány boli vývojom udalostí zaskočené. Veliteľstvo skupiny jednotiek „Otto“, ktorá vznikla reorganizáciou skupiny „Jánošík“ a od marca 1946 plnila úlohy ZPÚ v severovýchodných oblastiach Slovenska od rieky Poprad po Ublu, zostalo v podstate nečinné a veliteľstvo 4. oblasti „čakalo na rozkazy“. Nový veliteľ oblasti brig. gen. Michal Širica chcel situáciu najskôr riešiť nariadením „*Polských vojakov odzbrojiť, poskytnúť stravu a ubytovanie a zaistiť*“, ktoré zaslal na MNO na schválenie.⁴⁰ Náčelník Hlavného štábu MNO div. gen. Bohumil Boček mu však odzbrojenie poľských vojakov neodobril a celá otázka sa následne stala predmetom porád zástupcov MNO a ministerstva zahraničných vecí. Na ich základe obdržal gen. Širica pokyn, ako v prípade postupovať: „*Jestliže bude prokázáno, že polské vojsko, které ustoupilo na naše území do Medzilaborce, je skutečně vládním vojskem a že ustoupilo pod tlakem banderovců – zacházejte s nimi jako se spojencem. Vydejte jim stravu a převedte je s naším malým doprovodem přes státní hranici s jejich úplnou výzbrojí a výstrojí. S velitelem polského oddílu sepište o případu propuštění, o výdeji stravy a ponechání jejich plné výstroje a výbroje komisionální protokol, který musí on a ještě s jedním polským důstojníkem podepsati.*“ Pokiaľ by sa zistilo, že nejde o príslušníkov WP, tak mal gen. Širica zabezpečiť ich zadržanie a odzbrojenie.⁴¹ Po splnení „administratívnych“ úloh čs. vojenská posádka zabezpečila presun poľských vojakov k štátnej hranici, a to po trase Medzilaborce – Svidník – Bardejov – Zborov – Nižná Polianka.⁴²

Po neúspechoch v „tážení“ proti UPA poľské vládne sily zmenili taktiku. Od januára 1946 začali vytvárať samostatné pohyblivé operačné skupiny v sile práporu. Súčasne prešli od „frontálnych operácií“ k prenasledovaniu jednotlivých oddielov banderovcov, likvidácii ich logistických základní a cieľavedomému narúšaniu civilnej siete UPA. Zmena taktiky síce priniesla čiastkové výsledky, ale aktivitu banderovcov nezastavila. Z tohto dôvodu velenie WP uskutočnilo reorganizáciu vyčlenených síl s cieľom viac koordinovať činnosť jednotiek a posilniť ich akcieschopnosť.⁴³ Na začiatku apríla 1946 zriadilo operačnú skupinu (Grupa Operacyjna – GO) s názvom „Rzeszów“, ktorej veliteľom sa stal zástupca náčelníka hlavného štábu WP brig. gen. Jan Rotkiewicz.⁴⁴ Úlohu skupiny rozdelilo na dve etapy: 1) sústredenými silami napadnúť zistené a lokalizované zoskupenie oddielov UPA

³⁹ Údaje o počte poľských vojakov, ktorí prešli na Slovensko, sa v rôznych materiáloch podstatne líšia. Uvádza sa dokonca počet 700 osôb, ktorý však zahŕňa aj civilné osoby. Pozri tamže a VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 4623-VI-II/1-1946, respektíve HUML, ref. 19, s. 166. Nami uvedený počet sa opiera o zápis spísaný zmiešanou čs.-poľskou komisiou dňa 27. marca 1946 v Medzilaborciach.

⁴⁰ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 903 taj. 1. oper. 1946.

⁴¹ Tamže, č. 926 Taj. 1. odd. 1946.

⁴² VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 4623-VI-II/1-1946.

⁴³ PALUCHOWSKI, Wiesław. *Ukraińska Armia Powstańcza. UPA na terenie Bieszczadów.*

In <http://www.odkryjbieszczady.pl/index/historia/upa.php>.

⁴⁴ Do operačnej skupiny „Rzeszów“ boli začlenené tieto sily: 8. divízia pechoty WP (priestor Sanoka, Leska, Brzozowa i Jasła), 9. divízia pechoty WP (Przemysł, Jarosław, Lubaczów i Dębica), 14. pluk pechoty (okres Lubaczow) a 18. pluk pechoty (Sanok, Lesko, Krosno) zo 6. divízie pechoty, 8. oddiel WOP (Przemysł), veliteľstvo úseku č. 39 (Gorlice) 9. oddiel WOP, oddiely zboru vnútornej bezpečnosti (Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego –KBW, Rzeszów) a jednotky polície (Milicja Obywatelska) a štátnej bezpečnosti (Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego) v Rzeszowe. Tamže a *Grupa Operacyjna Rzeszów*. In http://pl.wikipedia.org/wiki/Grupa_Operacyjna_Rzeszów.

a zlikvidovať, respektíve rozbiť ho a 2) určenými operačnými podskupinami prenasledovať a postupne likvidovať roztrúsené skupiny banderovcov.⁴⁵ Z časového, tak operačného hľadiska vznik a činnosť skupiny „Rzeszów“ pritom evidentne nadväzovali na v tej dobe končiacu operáciu proti banderovcom na západnej Ukrajine, ktorú uskutočňovali vojská Prikarpatského a Lvovského vojenského okruhu Červenej armády a Prikarpatského okruhu NKVD.

Ešte v čase neúčinnnej ofenzívy poľských vojenských a bezpečnostných síl proti UPA začalo jej vedenie pripravovať novú vlnu vpádov banderovských oddielov na Slovensko. Ich cieľom mal byť aktívny vstup do kampane pred parlamentnými voľbami, ktoré boli vyhlásené na máj 1945. V medzinárodnej atmosfére prudkého ochladzovania vzťahov medzi ZSSR a západnými demokraciami išlo predovšetkým o ovplyvnenie politického zápasu medzi slovenskými komunistami a Demokratickou stranou, a tým aj budúceho smerovania východnej časti ČSR.⁴⁶ Vpády sa uskutočnili na začiatku apríla 1945, pričom sily novovytvoreného zoskupenia jednotiek čs. armády na severovýchodnom Slovensku s názvom „Otto“⁴⁷ im nedokázali zabrániť. Situáciou sa 16. apríla zaoberala vláda, ktorá uložila ministrom národnej obrany a vnútra, aby ozbrojené zložky ich rezortov do konca mesiaca banderovcov zlikvidovali. Na základe rozhodnutia Hlavného štábu MNO a veliteľstva 4. VO boli na východné Slovensko odoslané ďalšie vojenské jednotky. Vytvorili osobitnú operačnú skupinu „Ocel“, ktorej súčasťou sa stala aj doterajšia skupina „Otto“. Za veliteľa skupiny „Ocel“ bol pôvodne vymenovaný veliteľ VIII. armádneho zboru (Banská Bystrica) plk. Pavol Kuna. Dňom 18. apríla však velenie prevzal, a to na priamy pokyn vlády a na rozkaz náčelníka Hlavného štábu MNO, zástupca veliteľa 4. VO plk. gšt. Jan Heřman. Plk. Kuna sa stal jeho zástupcom.

Podľa archívnych materiálov sa čs. ministerstvo zahraničných vecí už v decembri 1945 obrátilo nótou na poľskú a sovietsku vládu s návrhom na koordináciu vojenských operácií smerujúcich k likvidácii banderovských oddielov.⁴⁸ Iný pohľad ponúka svedectvo škpt. JUDr. Karla Vaša, vtedajšieho prednostu oddelenia vonkajšej ochrany (2. oddelenia) Hlavnej správy obranného spravodajstva MNO. Ten uvádza, že iniciatíva na nadviazanie spolupráce vzišla od poľských komunistov, a čs. orgánom ju odovzdal obchodný atašé poľského veľvyslanectva v Prahe Leon Roseman. Vaš a zástupca ministerstva vnútra Jindřich Veselý sa následne na začiatku roka 1946 mali vo Varšave zúčastniť stretnutia s funkcionármi poľskej armády a bezpečnosti, vrátane ministra štátnej bezpečnosti div. gen. S. Radkiewicza, na ktorej boli dohovoréné zásady operatívneho riešenia otázok súčinnosti z vojenských a bezpečnostných centráľ v Prahe a Varšave.⁴⁹ S ohľadom na silné ochladenie československo-poľských vzťahov na prelome rokov 1945/1946⁵⁰ pripúšťame, že v „pozadí“ schôdzky

⁴⁵ PALUCHOWSKI, ref. 43.

⁴⁶ Bližšie napr. ŠMIGEL, ref. 8, s. 128-132 a В'ЯТРОВИЧ, Реиди УПА теренами Чехословаччини, ref. 9, Розділ шостий. Другий реїд сотен УПА на Соваччину.

⁴⁷ Skupina „Otto“ vznikla v marci 1946 po zrušení skupiny „Jánošík“. Úlohou skupiny, za ktorej veliteľa bol vymenovaný veliteľ pešieho pluku 20 v Prešove pplk. Otto Wagner, bolo zabezpečiť ochranu slovensko-poľskej hranice v úseku od rieky Poprad po obec Ubl'a v okrese Snina.

⁴⁸ Ref. 13, s. 201.

⁴⁹ Tamže a HANZLÍK, František-POSPÍŠIL, Jaroslav-POSPÍŠIL, Jan. *Sluha dvou pánů*. Vizovice : Nakladatelství Lípa 1999, s. 86-87.

⁵⁰ Napätá atmosféra sa prejavila aj vo vzťahoch medzi rezortmi obrany. Poľsko sa dokonca rozhodlo neposlať vojenskú delegáciu na pražské oslavy konca druhej svetovej vojny a poľský minister národnej obrany maršal M. Rola-Żymierski odmietol výmenu vojenských atašé, pokiaľ sa spory medzi krajinami nevyriešia. Ref. 13, s. 196.

mohol byť akútny záujem bezpečnostných služieb ZSSR, Poľska a ČSR na súčinnosti síl potenciálneho spojeneckého trojuholníka proti banderovcom.⁵¹

Na rozdiel od prvých „nesmelých“ kontaktov s Poľskom mali pokračujúce rokovania s predstaviteľmi ozbrojených síl ZSSR o spolupráci proti UPA otvorenejšiu podobu a viedli ku konkrétnym záverom. Dokumentuje to aj stretnutie plk. Perka, z poverenia predsedníctva vlády ČSR zástupcu velenia čs. armády a súčasne „veliaceho dôstojníka“ na východnom Slovensku, s náčelníkom pohraničných vojsk NKVD Priкарпатського okruhu genmjr. I. I. Demšinom 22. apríla v Užhorode. Najdôležitejším výsledkom schôdzky bolo spresnenie záverov o prekračovaní hranice vojenskými jednotkami dohovorovaných v januári toho roka, a to v tom zmysle, že „*Jednotkám ČA, ktoré by prenasledovali tlupy UPA smerom do ČSR je dovolené prekročiť štátne hranice, prenasledovať tlupy až do odovzdania úlohy našim jednotkám, potom vrátia sa do ZSSR. To platí tiež o našich jednotkách, prenasledujúcich tlupy na územie ZSSR.*“ V súvislosti s tým bol spresnený aj systém rozpoznávacích znamení. Na udržiavanie „permanentného“ spojenia medzi „veliteľskými stanovišťami“ mala byť zriadená spoločná telefónna stanica na hraničnej čiare pri ceste z Uliča do Veľkého Berezného. Jednostranne, bez recipročných opatrení, však boli schválené požiadavky sovietskej strany na odovzdávanie banderovcov zajatých čs. vojakmi na prvotné vypočutie orgánmi NKVD a o informovaní veliteľstva v Užhorode o pohybe čs. jednotiek a priebehu ich akcií v slovensko-sovietskom pohraničí.⁵²

Po užhorodskom stretnutí zástupcov československej armády a sovietskych pohraničných vojsk sa zrýchlili aj prípravy na rozvinutie súčinnosti medzi vojenskými zoskupeniami na oboch stranách východného úseku slovensko-poľskej hranice. Prispela k tomu zrejme aj činnosť oddielov UPA na východnom Slovensku a následná operácia skupiny „Ocel“ proti nim, ktorá sa začala 21. apríla s cieľom vytlačiť banderovcov späť do Poľska.⁵³ Operácia trvala do 27. apríla, keď skupina „Ocel“ prešla do obrany hranice, respektíve do plnenia úloh ZPÚ na čiare od Dukly po hranice so ZSSR.

Deň pred skončením operácie, 26. apríla, sa v obci Krajná Poľana v okr. Svidník uskutočnilo prvé oficiálne stretnutie československých a poľských dôstojníkov. Československú skupinu viedol plk. Heřman a jej členmi boli plk. Jakub Koutný z operačného oddelenia veliteľstva „Ocel“, prednosta oddelenia obranného spravodajstva VII. zboru škpt. Karol Fraňo a prednosta 2. oddelenia (spravodajského) skupiny „Ocel“ škpt. Július Morávek. Na čele poľskej skupiny bol kpt. Grzegorz Lanin z ministerstva štátnej bezpečnosti, ktorého sprevádzali mjr. Wladimir Boltrukiewicz z operačného oddelenia GO „Rzeszów“ a kpt. Boleslaw Jaroszynski z varšavského MNO. Poľskí dôstojníci hneď na úvod stretnutia vyhlásili, že „*plán operácií na prevádzanie akcií proti UPA nemajú ešte pripravený a preto prosia, aby toto prvé jednanie bolo považované len ako predbežné.*“⁵⁴ Súčasne informovali, že „generálna“ akcia poľského vojska sa začne okolo 15. mája a počas nej budú banderovci vytláčaní z vnútrozemia k hraniciam so Slovenskom a ZSSR, ktoré budú obsadené zosilnenými jednotkami. V tejto súvislosti žiadali, aby aj čs. strana tu mala pripravené „čo

⁵¹ Pozri HANZLÍK, ref. 49 a FRIEDL, Jiří. Obranné spravodajstvá československej armády a Československo-poľské vzťahy v roke 1946. In *Slovanský prehľad*, XCIV, 2008, č. 2, s. 273.

⁵² SNA Bratislava, f. PV-sprav., inv. č. 5, šk. 8, č. 1700-27.sprav./1946.

⁵³ Podľa M. Šmigela sa operácia jednotiek skupiny „Ocel“ začala v čase, keď sa sotne banderovcov už sami vracali na základne v Poľsku. Posledná skupina UPA mala slovensko-poľskú hranicu prekročiť 24. apríla 1946. ŠMIGEL, ref. 8, s. 145.

⁵⁴ VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 104, inv. č. 34, č. 2.

najsilnejšie“ vojenské zoskupenie, pretože cieľom tejto taktiky nie je „*vyhnať proste banderovcov k nám, ale ich zničiť s našou pomocou*“. Podobne mala byť akcia koordinovaná so sovietskymi pohraničnými jednotkami. Na návrh plk. Heřmana sa zástupcovia čs. a poľského vojska následne dohodli na rešpektovaní štátnej hranice s tým, že „*V prípade, že z dôvodu boja hranice predsa budú prekročené, musí byť príslušná voj. jednotka vrátená na svoje štát. územie aj s prípadnými zajatcami UPA, tam, kde si bude priať. Výdavky spojené s prípadnou prepravou hranicu prekročivšej jednotky hradí ten štát, ktorého jednotka hranice prekročila.*“⁵⁵ Okrem toho boli prijaté návrhy čs. strany na vzájomné vyslanie styčných dôstojníkov do operačných štábov oboch zoskupení a na zriadení priameho telefónneho spojenia medzi obcami Krajná Poľana a Barwinek. Napokon sa účastníci schôdzky dohodli na ďalšom stretnutí, a to 6. mája na štátnej hranici v Českom Těšine, kde by mali byť otázky spolupráce spresnené.⁵⁶

Z uvedeného je zrejmé, že zástupcovia čs. armády prišli na schôdzku podstatne lepšie pripravení ako poľskí dôstojníci a pri rokovaní boli aj iniciatívnejší. Návrhy na súčinnosť opatrenia, ktoré predložili, pritom podľa nášho názoru evidentne vychádzali zo záverov stretnutia plk. Perku s veliteľmi pohraničných vojsk NKVD v Užhodrode a de facto ich, okrem výmeny styčných dôstojníkov, kopírovali. Hlásenia čs. spravodajských orgánov o čs.-poľských súčinnosťných aktivitách však ďalej hovorili o iniciatíve poľskej strany. Napríklad správa prednostu 5. oddelenia Hlavného štábu MNO pplk. B. Reicina o aktuálnom stave československo-poľských vzťahov z 5. mája 1946 uvádzala: „*Vojenští činitelé polští sami se obracejí na naše vojenské velitelství na východním Slovensku a nabízejí součinnost s československými vojenskými jednotkami proti těmto bandám.*“⁵⁷

Avizovaného rokovania v Českom Těšine sa za čs. stranu zúčastnila delegácia v zložení plk. Heřman, plk. gšt. František Janda – prednosta študijnej skupiny 2. oddelenia (spravodajského) Hlavného štábu MNO, škpt. JUDr. Karel Vaš (zastupoval vojenské obranné spravodajstvo a súčasne ministerstvo vnútra!), pplk. Pavel Marceley – prednosta oblastnej správy vojenského obranného spravodajstva 4. oblasti a pplk. Rudolf Viktorín – prednosta VI. odboru (spravodajského) Povereníctva vnútra. Poľskú delegáciu viedol plk. Grzegorz Korzyński, námestník ministra štátnej bezpečnosti a jej členmi boli opäť kpt. G. Lanin a mjr. W. Boltrukiewicz, ku ktorým pribudol plk. Ludwik Nowakowski – náčelník operačného oddelenia veliteľstva GO „Rzeszów“.

Priebeh rokovania nadviazal na predchádzajúcu schôdzku na Dukle. Poľskí dôstojníci spresnili, že operácia ich jednotiek proti banderovcom sa začne 10. mája a bude mať charakter obkľučovacích akcií proti jednotlivým skupinám UPA s ich nasledujúcou likvidáciou v tzv. kotloch. Akcie mali prebiehať na území krakovského a rzeszowského regiónu s ťažiskom v priestore mesta Nowy Targ a mali byť koordinované s činnosťou jednotiek Červenej armády v poľskom pohraničí na juhovýchod od Českého Těšina. Plk. Korczyński oficiálne požiadal čs. armádu o spoluprácu, a to predovšetkým zosilneným strážením hranice od poľskej obce Ustroń (cca 20 km na východ od Cieszyna) po Javorinu. Podčiarkol, že doterajšie zabezpečenie hranice silami jedného pešieho práporu s počtom 300 osôb na úsek dlhý 7 – 9 km považuje za nedostatočné. V priebehu ďalšieho rokovania obe strany potvrdili závery zo schôdzky na Dukle o rešpektovaní štátnej hranice s výnimkou jej nevyhnutného prekračovania v priebehu akcií, o výmene styčných dôstojníkov a zriadení priameho

⁵⁵ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 1231/Taj. 1. odd. 1946.

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ Citované podľa FRIEDL, ref. 51, s. 275.

telefónneho spojenia, a to na Slovensku v Trstenej a Krajne Poľane a na území Poľska v Chyžnej a Barwinku. Riešila sa aj otázka výmeny zajatcov, ktorá sa mala uskutočňovať v obciach Chyžná a Barwinek.⁵⁸

Po skončení schôdzky s poľskými dôstojníkmi členovia čs. delegácie na internej porade zhodnotili získané informácie a prijaté závery. Svoje stanoviská vyjadrili v osobitnom „Úradnom zázname k hlavnému zápisu o čs.- poľskom rokovaní“. Okrem pozitívneho ocenenia výsledkov rokovania považovali za potrebné upozorniť predovšetkým na pomerne veľký počet skupín UPA v poľskom pohraničí a vážnosť nebezpečenstva ich prechodu na Slovensko, a to nielen v dôsledku akcií GO „Rzeszów“, ale aj v súvislosti so stratou logistického zázemia v nadväznosti na pokračujúce vysídľovanie miestneho obyvateľstva ukrajinskej národnosti do ZSSR. V tomto kontexte členovia čs. delegácie odporúčali posilniť ochranu hranice ďalšími vojenskými jednotkami a zosilnenými hliadkami Národnej bezpečnosti a Finančnej stráže. Podčiarkli tiež skutočnosť, že poľskí dôstojníci neboli ochotní ich bližšie informovať o koordinovaní pripravovaných akcií poľskej a Červenej armády proti banderovcom a len prisľúbili, že potrebné informácie poskytnú prostredníctvom styčných dôstojníkov.⁵⁹

Spomenutý veľký počet pracovníkov spravodajských služieb medzi československými účastníkmi rokovaní o súčinnostných otázkach mal objektívne i subjektívne dôvody. Objektívne vychádzal zo skúseností z roku 1945, najmä z poznania o dôležitosti získavania spravodajských informácií o pohybe a činnosti skupín UPA pre operatívne a účinné akcie proti nim.⁶⁰ Cez vytváranie nielen služobného, ale aj istého stranického „kanálu“ medzi orgánmi, ktoré boli v tom čase na oboch stranách už v rukách komunistov, súčasne zrejme odzrkadľoval aj úroveň a „kvalitu“ československo-poľských vzťahov. Centrály rezortov národnej obrany ČSR i Poľska, proklamované prejavy priateľstva a bratstva medzi slovenskými národmi ponímali viac-menej formálne a v podstate otvorene hovorili o svojom záujme o vojenské informácie z opačnej strany hranice.⁶¹ Veliteľom čs. jednotiek bola naopak zdôrazňovaná nutnosť „aby i pred poľskými jednotkami, ako jednotkami spriatelnenými, boli utajené opatrenia, konané vlastným vojskom. Dôvod je ten, že nemôže nám byť dobre známe, ako ďaleko je spravodajská služba voči poľskému vojsku účinná a mohlo by sa ľahko stať, že poľské vojsko bolo by mimo vôle dodávateľom správ o našich jednotkách pre bandy...“⁶² Československá spravodajská služba išla dokonca tak ďaleko, že už v čase prebiehajúcich rozhovorov o súčinnosti sa zamýšľala nad organizáciou protipoľského výzvedného spravodajstva po skončení spoločných akcií proti banderovcom.⁶³

Na základe výsledkov rokovania v Českom Těšíne boli v nasledujúcich dňoch zriadené, aj keď s istými komplikáciami z poľskej strany, telefónne stanice a linky medzi veliteľstvami oboch operačných skupín a 12. mája sa uskutočnila výmena styčných dôstojníkov. Z československej strany bol do štábu GO „Rzeszów“ vyslaný škpt. Jan Musil, pracovník spravodajského oddelenia Hlavného štábu MNO, a poľským styčným dôstojníkom pri veliteľstve skupiny „Ocel“ v Humennom sa stal mjr. Jan Konieczny. Je pravdepodobné,

⁵⁸ SNA Bratislava, f. PV-sekr., inv. č. 99, šk. 74, č. 289/54 dôv.

⁵⁹ Tamže.

⁶⁰ Pozri napr. SNA Bratislava, f. PV-sprav., inv. č. 5, šk. 8, č. 6206/VI-II/1-1946.

⁶¹ Pozri napr. AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne odbory – obyčajné 1945 – 1949, Poľsko, šk. 17, č. 33036/II-45; šk. 16, č. 91330/46; šk. 29, č. 31722/46 a ďalšie materiály.

⁶² VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 39, č. 676/Taj.1946.

⁶³ Tamže, šk. 104, inv. č. 34, č. 31.

že k výmene styčných dôstojníkov došlo aj na úrovni nižších organizačných celkov. Naznačuje to telegram prednostu operačného oddelenia podskupiny „Ruka“ z VS v Prešove⁶⁴ spravodajskému oddeleniu skupiny „Ocel“ zo 17. júna. Obsahoval žiadosť o informáciu, či už bol ustanovený poľský styčný dôstojník v Piwnicze, aby s ním mohol byť nadviazaný kontakt. Súčasne potvrdzoval, že styčný dôstojník podskupiny „Ruka“ je pripravený v obci Mníšek nad Popradom.⁶⁵

Na začiatku júla 1946 sa akcie poľskej armády a bezpečnostných síl proti UPA sústredili na juhovýchodnú časť pohraničia, predovšetkým na úsek od Dukly k hranici so ZSSR. S prihliadnutím na skutočnosť, že *„tieto akcie sú vedené v bezprostrednej blízkosti našich hraníc“*, plk. Heřman po dohovore s veliteľstvom GO „Rzeszów“ vydal 18. júla smernicu pre užšiu súčinnosť jednotiek skupiny „Ocel“ s jednotkami WP. Jej cieľom bolo zabezpečiť *„aby veliteľia jednotlivých podúsekov (práporov-podskupín) udržovali s poľskými jednotkami priamy styk za účelom výmeny správ a spolupráce, aby na jednotlivé bojové situácie mohli okamžite reagovať.“* Vychádzal zo skúseností, že *„Doterajší spôsob styku, cestou vzájomne vymenených styčných dôstojníkov, je totiž pomerne zdĺhavý pre riešenie protipatrení na jednotlivé situácie, ktoré vyžadujú okamžitého zásahu.“*⁶⁶

Nový systém organizácie súčinnosti sa opieral o pravidelné každodenné stretnutia osobitnými potvrdeniami vybavených československých a poľských vojenských hliadok na štyroch styčných bodoch na hraničnej čiare, a to číslo 501 na ceste medzi obcami Čertižné – Čeremcha, číslo 502 na ceste medzi obcami Palota – Radoszyce, číslo 503 na poľnej ceste medzi obcami Telepovce – Balnica a číslo 504 na ceste medzi obcami Ruské – Liszna. Styk s poľskými vojakmi v presne stanovenom čase na styčných bodoch 501 a 502 mal zabezpečiť veliteľ podskupiny „Železo“, na styčnom bode 503 veliteľ jednotky „Jaroslav“ (VS Hostovice) a na styčnom bode 504 veliteľ jednotky „Otto“ (VS Kolbasov), obe z podskupiny „Zlato“. Pre odovzdanie informácií *„takého druhu, ktoré neznosú odkladu do najbližšieho určeného termínu schôdzky“* bolo dohodované, že vojenské hliadky jednej strany môžu po určených cestách prejsť do vytipovaných osád na druhej strane hranice, kde sa budú hlásiť u príslušného veliteľa.⁶⁷ Opätovne bolo zdôraznené, že s ohľadom na priateľstvo oboch armád je dovolené tak československým ako poľským jednotkám pri prenasledovaní banderovcov pokračovať v akciách *„na území toho-ktorého štátu až k úplnému zlikvidovaniu bánd“*.⁶⁸

Krátko po premenovaní skupiny „Ocel“ na skupinu „Teplice“ k 22. júlu 1946 oznámil plk. Heřman na 2. oddelenie Hlavného štábu MNO zámer zorganizovať v prvej polovici augusta *„za účelom tesnej spolupráce“* pracovnú schôdzku vybraných dôstojníkov „svojho“ štábu a GO „Rzeszów“. Konkrétne malo ísť o náčelníkov štábov a prednostov 1. a 2. oddelení oboch skupín za účasti ich styčných dôstojníkov. Súčasne informoval, že na druhú polovicu augusta, kedy by väčšie akcie proti UPA v poľsko-slovenskom pohraničí už mali končiť, plánuje pripraviť *„pracovné a priateľské“* stretnutie veliteľov československých a poľských jednotiek na Dukle. V súvislosti s tým upozornil, že veliteľstvo GO „Rzeszów“ chce pri tejto príležitosti viacerým čs. dôstojníkom prepožičať poľské vyznamenania a že

⁶⁴ Podskupina „Ruka“ plnila úlohy ZPÚ na západnom úseku skupiny „Ocel“, smerom na východ na ňu nadväzovali podskupiny „Železo“ (VS Medzilaborce), „Hliník“ (VS Výrava) a „Zlato“ (VS Snina).

⁶⁵ VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 104, inv. č. 34, č. 29.

⁶⁶ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 2, inv. č. 20, č. 2044/46.

⁶⁷ Tamže.

⁶⁸ VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 104, inv. č. 7, č. 726/Taj. 1. odd. 1946.

by bolo vhodné adekvátne reagovať vyznamenaním poľských dôstojníkov.⁶⁹

Stretnutie príslušníkov štábov oboch operačných skupín sa uskutočnilo 8. augusta v Humennom. Z poľskej strany sa ho zúčastnil náčelník štábu GO „Rzeszów“ plk. Jevčenko⁷⁰ a prednosta 1. oddelenia kpt. Potarzycki v sprievode čs. styčného dôstojníka škpt. Musila a z čs. strany plk. Heřman, plk. Kuna, náčelník štábu skupiny „Teplice“ pplk. gšt. V. Višňovský, prednosta 1. oddelenia škpt. gšt. J. Plánsky a prednosta 2. oddelenia škpt. J. Morávek. Podľa hlásenia plk. Heřmana boli na schôdzke prerokované tri hlavné okruhy otázok: 1) situácia v poľsko-slovenskom pohraničí, kde, ako uviedli poľskí dôstojníci „skončilo prvé obdobie akcií proti UPA, v ktorom boli ich veľké zoskupenia rozbité.“, pričom prisľúbili, že do konca augusta 1946 bude od skupín UPA „vyčistené“ súvislé prihraničné pásmo o šírke 10 – 15 km, 2) existujúce súčinnostné opatrenia, pri ktorých sa obe strany dohodli na ich účelnosti aj v ďalšom období a 3) recipročná návšteva pracovníkov štábu skupiny „Teplice“ na veliteľstve GO „Rzeszów“, kde by bola prerokovaná organizácia schôdzky na Dukle spojená s vyznamenaním príslušníkov oboch skupín.⁷¹

K avizovaným stretnutiam sa nám nepodarilo získať podrobnejšie informácie. Z archívnych materiálov sa dozvedáme len to, že s uskutočnením schôdzky na Dukle súhlasil aj Hlavný štáb MNO, respektíve jeho 2. oddelenie, že sa mala konať okolo 20. augusta, a to na „najvyššej úrovni“, tzn. za účasti veliteľov oboch operačných skupín a zástupcov československého a poľského MNO a že podľa pripraveného návrhu na nej brig. gen. Rotkiewicz mal odovzdať poľské vyznamenania šesťdesiatim príslušníkom skupiny „Teplice“. O „záujme“ čs. strany svedčí stanovisko veliteľa 4. vojenskej oblasti brig. gen. Širicu, aby na udelenie československých vyznamenaní bol „navrhnutý len obmedzený počet poľských dôstojníkov“.⁷² Krátko pred plánovaným termínom schôdzky 2. oddelenie Hlavného štábu MNO žiadalo, a to z dôvodu „dôležitých pracovných povinností“ v Prahe, o odvolanie škpt. Musila z funkcie styčného dôstojníka. V napätej atmosfére, ktorá následne vznikla medzi týmto orgánom, veliteľstvom 4. VO v Bratislave a veliteľstvom skupiny „Teplice“⁷³, škpt. Morávek na spis o príprave schôdzky pripísal poznámku, že táto sa pravdepodobne neuskutoční.⁷⁴

Na začiatku augusta, po vyhodnotení výsledkov akcií GO „Rzeszów“ proti UPA, plk. Heřman navrhol reorganizáciu operačnej zostavy skupiny „Teplice“ spojenú so znížením jej počtov a odoslaním niektorých jednotiek do mierových posádok.⁷⁵ Po schválení Hlavným štábom MNO sa od septembra základom zabezpečenia slovensko-poľskej hranice na východnom Slovensku stali postavenia jednotiek v rozšírených úsekoch prvého sledu do-

⁶⁹ Tamže., šk. 104, inv. č. 7a, č. 3417/Taj. 2. odd. 1946.

⁷⁰ Plk. Jevčenko bol príslušníkom Červenej armády a na uvedené stretnutie prišiel aj v jej rovnošate. Patril medzi takmer 20-tisíc sovietskych dôstojníkov, ktorí po roku 1945 vykonávali rôzne funkcie v poľskej armáde.

⁷¹ VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 104, inv. č. 7a, č. 3466/Taj. 2. odd. 1946.

⁷² Tamže.

⁷³ Pozri zložku materiálov VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 104, inv. č. 7a, č. 3498/Taj. 2. odd. 1946.

⁷⁴ Ref. 84.

Poznámka: Na základe niektorých indícií, ako napríklad datovania záznamov o udelení poľských vyznamenaní čs. dôstojníkom v ich osobných spisoch, datovania fotografií z tohto aktu a pod., sa domnievame, že k stretnutiu došlo až po skončení akcií proti UPA na jeseň 1947.

⁷⁵ VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 20, šk. 2, č. 2119 Taj. 1. odd. 1946.

plnené pohybovým manévrom silných motorizovaných záloh a rozvetvenou spravodajskou sieťou.

26. septembra prevzal funkciu veliteľa skupiny „Teplíce“ plk. Josef Tlach, zástupca veliteľa 2. divízie v Banskej Bystrici. Medzi jeho prvé opatrenia patrilo potvrdenie existujúcich zásad súčinnosti s jednotkami GO „Rzeszów“, ako aj zdôraznenie zákazu „zbytočného“ prekračovania hranice čs. vojakmi. Upozornil, že títo často „*Pri styku s vojenskými orgánmi poľskými chovajú sa nediskrétno a prezrádzajú týmto vojenské tajomstvá, ktoré musia zostať utajené každej cudzej, trebárs i priateľskej brannej moci.*“ Za „vojenské tajomstvá“ považoval správy „*a/ ...o umiestnení a pohyboch vlastných jednotiek, pokiaľ ne ide o nutnú taktickú spoluprácu, b/ ...o výsledkoch akcií vlastných jednotiek, t. j. o počtoch padlých a ranených vlastných a o počte zajatých nepriateľ. príslušníkov a pod.*“⁷⁶

Dňom 31. októbra 1946 bola GO „Rzeszów“ zrušená a z jej jednotiek vznikli tri menšie operačné skupiny. Každá dostala za úlohu prenasledovať a likvidovať konkrétnu formáciu UPA.⁷⁷ Ich spolupráca s jednotkami skupiny „Teplíce“ sa obmedzila na občasnú výmenu informácií určenými hliadkami na dohovorených styčných bodoch. Na začiatku decembra 1946 veliteľ skupiny „Teplíce“ nariadenie o vysielaní hliadok na styčné body zrušil.⁷⁸ Súčinnosť medzi československými a poľskými jednotkami nasadenými proti banderovcom sa na niekoľko mesiacov obmedzila na minimum.

Relatívne pokojnú atmosféru, ktorá vznikla na severovýchodnom Slovensku, v nasledujúcom období rušili len málopočetné skupinky UPA, ktoré prechodmi cez hranicu unikali pred poľskými bezpečnostnými silami a následne sa vracali späť do Poľska. Podobne cez hranicu prechádzali aj poľské jednotky ohrozované banderovcami. Ako príklad možno uviesť prechod 103 poľských vojakov z Łupkówa do Medzilaboriec 26. marca 1947.⁷⁹ Za zabezpečenie hranice v tomto čase zodpovedalo veliteľstvo 10. divízie, ktoré malo v operačnej podriadenosti aj časť jednotiek 4. divízie. Ťažisko úloh ZPÚ naďalej plnila skupina „Teplíce“ v postavení medzi Čeremchou a hranicami so ZSSR. Smerom od Duklianskeho priesmyku na západ na ňu nadväzovali postavenia skupín „Jakub“ (VS Bardejov) a „Jozef“ (VS Podolínec). Na jar 1947, keď sa aktivita UPA v Poľsku začala opäť zvyšovať, veliteľstvo 4. oblasti posilnilo ZPÚ na východnom Slovensku ďalšími jednotkami. V tyle „prvosledových“ skupín vznikol kordón stálych posádok, ktoré mali zabrániť eventuálnemu preniknutiu oddielov UPA do vnútrozemia.

Na rok 1947 poľská vláda „naplánovala“ uskutočnenie operácie, cieľom ktorej bolo celkové vysídlenie ukrajinského obyvateľstva z juhovýchodných oblastí na teritórium západného a severného Poľska a súčasne konečná likvidácia hnutia OUN a jej ozbrojenej časti, tzn. UPA, v krajine. Plán operácie s názvom „Wisła“ (pôvodne bol navrhovaný názov „Wschód“ – „Východ“) v marci toho roka schválilo Politické byro ÚV Poľskej robotníckej strany (Poľska Partia Robotnicza – PPR) a poľská vláda. Na uskutočnenie operácie, ktorá

⁷⁶ VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 71, inv. č. 323, č. 976/46.

⁷⁷ Bližšie *Grupa Operacyjna Rzeszów*, ref. 57.

⁷⁸ VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 71, inv. č. 323, č. 8020/Taj. 1. oddel. 46.

⁷⁹ FRIEDL, ref. 15, s. 307.

Poznámka: Po reorganizácii WOP vo februári 1947 stráženie poľsko-slovenskej hranice vykonávali dva oddiely – 8. oddiel WOP „Rzeszowski“ a 9. oddiel „Krakowski“. DOMINICZAK, ref. 16.

mala byť koordinovaná so Sovietskym zväzom a ČSR⁸⁰, bola sformovaná GO „Wisła“. V priebehu mesiaca sa v nej sústredilo viac ako 20 000 príslušníkov vojska a iných ozbrojených zložiek.⁸¹ Za veliteľa skupiny bol vymenovaný zástupca náčelníka generálneho štábu WP brig. gen. Stefan Mossor. Operácia, časovo plánovaná na štyri týždne, mala prebehnúť v dvoch etapách. Pre prvú etapu boli predpokladané akcie v operačných zónach „R“ a „S“ vymedzených južnou a juhovýchodnou časťou Rzeszowskeho vojvodstva a niektorými okresmi juhovýchodnej časti Lublinského vojvodstva. Sídлом veliteľstva GO „Wisła“ v tejto etape mal byť Sanok. V druhej etape operácie sa počítalo s prenesením hlavných akcií proti UPA a ukrajinskému obyvateľstvu do južných oblastí Lublinského vojvodstva (zóny L“ – Lublin a „G“ – Gorlice).

Už v čase prípravy operácie „Wisła“, ale najmä po jej začatí 28. apríla 1947, došlo nielen k obnoveniu, ale aj podstatnému rozšíreniu čs.-poľskej operačnej súčinnosti v akciách proti UPA, ktorým bol v tomto čase navyše oficiálne priznaný charakter spojeneckej spolupráce ČSR, Poľska a Sovietskeho zväzu. Prispelo k tomu najmä podpísanie čs.-poľskej spojeneckej zmluvy 10. marca 1947, čím bol v podstate splnený jeden z hlavných cieľov sovietskej politiky v strednej Európe. Trojuholník „priateľských“ krajín, podopretý dvostrannými spojeneckými väzbami, vytváral rámec spoločného postupu proti akýmkoľvek vonkajším silám ohrozujúcich ich bezpečnosť. A činnosť banderovcov predstavovala, aj keď z rôznych uhlov pohľadu a vo väčšom alebo menšom meradle, bezpečnostnú hrozbu vo všetkých troch štátoch. V tomto zmysle hodnotil význam čs.-poľskej zmluvy aj veliteľ skupiny „Teplíce“ plk. Tlach v koncepte pozdravného listu veliteľovi poľskej 9. pešej divízie: „*Som presvedčený, že táto zmluva bude dobrým pojítkom medzi vojskami poľskými a československými v boji proti spoločnému nepriateľovi, prispeje hodne k vyčisteniu nášho pohraničia od ilegálnych ozbrojených bánd...*“⁸²

Prvé informácie o tom, že sa v juhovýchodnom pohraničí Poľska niečo pripravuje, veliteľstvo „Teplíce“ získalo od poľského dôstojníka, ktorý 6. apríla v priestore obce Barwinek nadviazal kontakt s čs. spravodajským orgánom za účelom dohovoru o stretnutí styčných dôstojníkov oboch vojenských zoskupení. Boli zrejme veľmi strohé a chaotické, pretože po termíne spomenutého stretnutia, na ktoré z poľskej strany nikto neprišiel⁸³, sa plk. Tlach 11. apríla obrátil na veliteľstvo 4. oblasti so žiadosťou „*Nakoľko doterajšie snahy o nadviazanie styku s D GO Rzeszów* (išlo zrejme o veliteľstvo 4. brigády KBW, ktorá v Rzeszówe

⁸⁰ DROZD (Koszalin), Roman. *Deportacja Ukraińców na ziemie zachodnie i północne Polski w ramach akcji „Wisła“*. In http://www.iukraina.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=38&Itemid=27

Poznámka: V čase prípravy operácie sa uskutočnilo stretnutie zástupcov veliteľstva GO „Wisła“ s predstaviteľom pohraničných vojsk ZSSR pplk. Dudinom, na ktorom boli prerokované zásady obojstranného zosilnenia ochrany poľsko-sovietskej štátnej hranice. Dohovorené boli tiež podmienky, za ktorých mohli jednotky jednej strany prenasledovať skupiny UPA na území druhej strany. SZCZEŚNIAK, Antoni B. – SZOTA, Wiesław. *Droga do nikąd. Działność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów a jej likwidacja w Polsce*. Warszawa : Wojskowy Instytut Historyczny, 1973, s. 450.

⁸¹ Do organizácie GO „Wisła“ patrili štyri divízie pechoty (6., 7., 8. a 9.), divízia zboru vnútornej bezpečnosti (Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrzznego – KBW), tri samostatné pešie pluky, ženijný pluk, automobilový pluk, letecká peruť, oddiely WOP a bezpečnosti (Milicja Obywatelska, Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej a Państwowy Urząd Repatriacyjny) z rzeszowského vojvodstva a iné jednotky.

⁸² VHA Bratislava, f. Banderovci, šk. 104, inv. č. 7b, c, č. 10081/2. odd. 1947.

⁸³ Tamže, f. VO-4, inv. č. 34, šk. 4, č. 75652.

pôsobila od 16. októbra 1946; následne, od 12. 4. 1947, tu bolo umiestnené veliteľstvo novovytvorenej divízie KBW – pozn. J. Š.) *sa nepodarilo cestou velit. „Teplice“ uskutočniť, bolo by vhodné, aby sa tak stalo cestou diplomatickou. Toto nadviazanie styku sa javí veľmi nutným v záujme spolupráce oboch armád.*⁸⁴

Istú nervozitu z nejasného vývoja situácie, ktorá je zrejماً z tejto žiadosti, nasledujúci deň čiastočne zmenšilo stretnutie členov štábu veliteľstva „Teplice“ s poľskými dôstojníkmi pri lupkovskom tuneli, ktoré pokračovalo v obci Palota.⁸⁵ Zástupcovia poľskej armády informovali čs. dôstojníkov, že v priestore od Barwinku po hranicu so ZSSR, z vnútrozemia smerom k poľsko-slovenskej hranici, jednotky WP, WOP a ďalších zložiek vykonávajú „vyčisťovacie“ akcie proti ozbrojeným oddielom UPA (konkrétne boli spomenuté skupiny „Chrin“, „Stach“ a „Burlak“) a ich základniam medzi civilným obyvateľstvom. Obe strany sa potom dohodli na obnovení pravidelných schôdzok československých a poľských hliadok na styčných bodoch 501 až 504 a na zriadení priameho telefonického spojenia medzi čs. a poľskou strážnicou v priestore lupkovského tunela, kde sa 15. apríla malo uskutočniť aj ďalšie stretnutie zástupcov skupiny „Teplice“ a operačného veliteľstva v Rzeszówe.⁸⁶

K avizovanej schôdzke zrejme nedošlo. Archívne a iné materiály o nej nič nevytvorili. Pravdepodobné prerušenie „miestnych“ aktivít, respektíve foriem čs.-poľskej spolupráce, podľa nášho názoru malo súvis s riešením otázok súčinnosti v centrálnych orgánoch. Poľský minister národnej obrany maršal M. Rola-Żymierski v liste ministrovi národnej obrany ČSR arm. gen. L. Svobodovi zo 14. apríla oficiálne informoval čs. stranu o príprave a cieľoch operácie „Wisła“. Súčasne gen. Svobodu požiadal, aby čs. armáda preventívne uzavrela slovensko-poľskú hranicu od čiar Nowy Sącz – Stará Lubovňa na východ. Po konzultácii s predsedom vlády K. Gottwaldom a sekretárom poľskej ambasády A. Krajewskim gen. Svoboda listom z 23. apríla oznámil maršalovi Rola-Żymierskemu kladné stanovisko k jeho žiadosti.⁸⁷

Na veliteľské orgány na Slovensku tieto dôležité informácie zrejme prenikali s istým oneskorením. Nasvedčuje tomu priebeh nasledujúcich dvoch stretnutí zástupcov čs. a poľskej armády. Prvé sa uskutočnilo 24. apríla pri obci Palota (išlo o „odloženú“ schôdzku plánovanú na 15. apríla?). Podľa hlásenia veliteľa „Teplice“ základnou požiadavkou Poliakov bola účasť čs. armády na likvidácii „bánd“ UPA, ktorú chce poľská armáda skončiť do dvoch mesiacov. Dôstojníci WP zastávali názor, že „*pohraničie slovensko-poľské zo strany ČSR je veľmi slabo obsadené, že nie je strážené a event. náporu UPA že by sa ťažko ubránilo.*“ O existujúcich formách spolupráce sa vyjadrili v tom zmysle, že „*Spojenie čs.-poľských orgánov je ťažkopádne, zdĺhavé a prakticky nepoužiteľné vzhľadom k manévrovacej rýchlosti UPA jednotiek.*“ Mimoriadne zaujímavá bola pritom informácia plk. Tlacha, že „*Poliaci sa cítia byť poškodení tým, že oni nastúpili k ofenzívnemu boju proti UPA za účelom ich zničiť a to v čo najkratšej dobe, zatiaľ čo čs. pohraničné jednotky žijú už dlhú*

⁸⁴ Tamže.

⁸⁵ Zo štábu skupiny „Teplice“ sa stretnutia zúčastnil prednosta 1. oddelenia špkt. Ľ. Gálik, spravodajský dôstojník npor. O. Briskar a neskôr pravdepodobne aj plk. gšt. V. Ondrášek, z poľskej strany por. Hanuszewski, neznámy podporučík WOP a v obci Palota pplk. Petrowski, veliteľ ženijného vojska 9. pešej divízie v Rzeszówe a pplk. Woluzsinicz, prednosta operačného oddelenia 8. pešej divízie v Sanoku. VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 34, šk. 4, č. 75664.

⁸⁶ Tamže.

⁸⁷ FRIEDL, ref. 13, s. 307.

dobu kludným mierovým životom. Sú toho názoru, že na zlikvidovaní UPA by ČSR mala mať tú istú účasť ako Poľsko. „Aby sa zamedzilo „sťahovaniu UPA následkom poľského tlaku na územie ČSR, prípadne v dôsledku akcií čs. armády proti UPA späť na územie Poľska“, dohodli sa nakoniec obe strany, že predložia „oprávneným veliteľom“ návrhy na: a) vzájomnú výmenu styčných dôstojníkov, b) vytvorenie spoločnej rádiovkej siete, c) vzájomnú výmenu informácií získaných výsluchom zajatcov, d) uskutočnenie akcií čs. armády „rovnobežných“ s akciami poľských jednotiek a e) prípravu následnej schôdzky zástupcov čs. a poľskej armády 26. apríla, ktorej „má sa zúčastniť z čs. strany vysoký dôstojník štábu, z poľskej strany gen. armády alebo viceminister“.⁸⁸

Ako naznačuje hlásenie veliteľa „Teplice“, stretnutie zrejme neprebiehало v príliš „priateľskej“ atmosfére. Poľská strana na to reagovala tým, že na schôdzku 26. apríla vyslala dôstojníkov s najvyššou hodnosťou major. Za čs. armádu sa stretnutia podľa nariadenia veliteľa 4. oblasti zúčastnili veliteľ 10. divízie brig. gen. E. Perko s veliteľom, náčelníkom štábu a prednostom 5. oddelenia skupiny „Teplice“. Okrem spresnenej požiadavky Poliakov, aby čs. armáda v súvislosti s pripravovanou veľkou operáciou proti UPA dostala za úlohu „uzavrieť hermeticky z našej strany hranice od Čeremchy na východ až po Lupkov v to a od Lupkova na východ mať pripravené silné zálohy“⁸⁹, závery schôdzky v podstate len potvrdili platnosť bodov spoločného návrhu z predchádzajúceho stretnutia. Generál Perko súčasne tlmočil postoj veliteľa 4. oblasti, ktorý tento uviedol aj v hlásení na MNO: „Vo veci styčného dôstojníka, zosilnenia hraníc a spolupráce s poľskou armádou som poľskú stranu poukázal na neskoršiu dobu, pretože som sám nemohol k veci zaujať stanovisko.“⁹⁰

Vyhýbavá odpoveď div. gen. Širicu naznačuje, že velenie oblasti bolo informované len o súhlase MNO so zosilneným zabezpečením hranice. Dokumentuje to aj rozkaz jej veliteľa veliteľovi 10. divízie z 29. apríla: „V priestore, kde sa práve koná akcia, uzavrite vojensky štát. hranicu. V ostatných pasívnych úsekoch štátnu hranicu len strážte.“⁹¹ O riešení s tým spojených otázok spolupráce a operačnej súčinnosti čs. a poľských jednotiek sa archívne materiály v podstate nezmiňujú. Výnimku tvorí osobitný rozkaz brig. gen. Perku z 12. mája, ktorý okrem iného podčiarkuje, že „Staré ustanovenia o prekročení hraníc v prípade stihania bánd, o výmene zajatcov a správ, o koristi, zostávajú v platnosti.“⁹² Stav, kedy čs. veliteľia viac-menej len reagovali na vývoj situácie v poľskom pohraničí, trval až do konca mája 1947.

Podľa ukrajinských historikov zástupcovia Československa, Poľska a Sovietskeho zväzu podpísali 6. mája 1947 dohovor o spoločnom boji proti UPA, a to z iniciatívy ZSSR, ktorý „nemajúc možnosť samostatne zlomiť odpor Ukrajincov...bol nútený požiadať o pomoc svojich satelitov“.⁹³ Dohovor sledoval tri hlavné ciele: 1) zabezpečiť úspešné dokončenie operácie „Wisła“, 2) zabrániť opätovným propagandistickým vpádom oddielov UPA na Slovensko a súčasne aj ich prechodu na západ a 3) zničiť hnutie, ktoré nielen spôsobovalo problémy v Poľsku a ZSSR, ale malo mať aj ambície „podnecovať slovenskú opozíciu k vystúpeniu proti federálnej komunistickej vláde“.⁹⁴ Bezprostredne po podpísaní dohovoru,

⁸⁸ VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 34, šk. 4, č. 75782.

⁸⁹ Tamže, č. 75798 Taj. 1947 a č. 75799 Taj 1. odd. 1947.

⁹⁰ Ref. 88.

⁹¹ VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 34, šk. 4, č. 75799.

⁹² Tamže, č. 75994.

⁹³ КОЛОМИЕЦ, Василь. *Как мир узнал об УПА*. In <http://rep-ua.com/ru/68650.html> – preložil J. Š.

⁹⁴ Tamže – preložil J. Š.

8. mája, sa na ceste medzi obcami Palota a Radoszyce uskutočnilo stretnutie vyšších československých a poľských veliteľov, na ktorom bol spresnený postup čs. jednotiek s ohľadom na predpokladané prechody skupín UPA na slovenské územie pod tlakom poľského vojska a v kontexte s jeho ďalšími plánovanými akciami. Za čs. stranu sa rokovania zúčastnil 2. podnáčelník Hlavného štábu MNO div. gen. Ján Imro, zástupca veliteľa 4. oblasti brig. gen. Heřman a veliteľ 10. divízie brig. gen. Perko. Toto „reprezentatívne“ zloženie čs. delegácie evokuje domnienku, či v rovnakej zostave nebola aj pri podpise uvedeného trojstranného dohovoru.

Základné východisko rokovania tvorila informácia, že poľské ozbrojené sily v dňoch 15. – 25. mája uskutočnia „vyčisťovacie“ akcie proti banderovcom v poľsko-slovenskom pohraničí v priestore od lesného masívu Chryszczata po rieku Poprad. V súvislosti s tým obe strany zdôraznili záujem na prehĺbení spolupráce, a to najmä z hľadiska zlepšenia vzájomnej informovanosti a koordinácie činnosti jednotiek. Prvým konkrétnym opatrením k tomu malo byť vytvorenie „spolahlivého“ rádiového spojenia výmenou rádiostaní aj s obsluhou – poľskej na veliteľstvo skupiny „Teplice“ v Humennom a československej na veliteľstvo vojskového zoskupenia v Sanoku. Dohovorené bolo tiež opätovné zavedenie rozpoznávacích signálov a znamení. Reakciou na informáciu o pripravovanej poľskej akcii, ako aj na správy o zistených a predpokladaných „únikoch“ skupín UPA na územie Slovenska pred tlakom poľských jednotiek, bolo rozhodnutie veliteľa 10. divízie prijaté „s výslovným súhlasom“ gen. Imra o uzavretí štátnej hranice a pohraničných oblastí v obvode teritoriálnej pôsobnosti zväzku. Priestor severovýchodného Slovenska od obce Ulič po Štrbu rozdelil na tri samostatné veliteľské, taktické a hospodárske úseky (v poradí z východu na západ): 1) úsek skupiny „Teplice“, ktorej novým veliteľom sa na začiatku mája stal plk. gšt. Vít Ondrášek, 2) úsek pešieho pluku 20 z Prešova pod velením pplk. pech. O. Wagnera a 3) úsek pešieho pluku 14 z Levoče, ktorému velil plk. pech. J. Noščák. Súčasne nariadil, aby do začatia poľských akcií bol „vyčistený“ priestor Výrava – Medzilaborce – Čertižné, odkiaľ spravodajské orgány hlásili pohyb členov UPA.⁹⁵

V nasledujúcich dňoch si obe strany opäť vymenili styčných dôstojníkov. Čs. styčným dôstojníkom pri veliteľstve GO „Wisła“ v Sanoku sa stal pplk. Josef Zavřel a poľským na veliteľstve skupiny „Teplice“ v Humennom mjr. Orlik. Zvýšila sa aj intenzita stretnutí zástupcov československých a poľských vyšších jednotiek. Už 12. mája sa v Ruskom sedle v Bukovských vrchoch stretli plk. gšt. Ondrášek a plk. gšt. Juliusz Hübner, zástupca veliteľa GO „Wisła“ pre vojská BW a veliteľ východného úseku poľského zoskupenia, v sprievode príslušníkov svojich štábov. Poľskí dôstojníci informovali čs. „kolegov“, že akcie v masíve Chryszczata sa začali už 11. mája, a preto je potrebné dohovorené súčinnosťné opatrenia realizovať čo najskôr. Zvýšenie operatívnej pri výmene informácií o vývoji situácie malo zabezpečiť okamžité umiestnenie rádiostanice malého dosahu v priestore Starina – Ruské.⁹⁶

Ďalšia schôdzka sa uskutočnila 22. mája v poľskom kúpeľnom meste Krynica. Za čs. stranu sa jej zúčastnil zástupca veliteľa 10. divízie plk. gšt. Anton Ciprich, zástupca veliteľa pešieho pluku 20 pplk. Matejka, náčelník štábu tohto útvaru špkt. Samo a príslušník štábu skupiny „Teplice“ špkt. Šelmec. Poľské zoskupenie vojenských a bezpečnostných síl zastupovali plk. Gonda zo štábu veliteľa Krakovského vojenského okruhu, veliteľ 6. divízie pechoty plk. W. Sienecki, veliteľ 14. pluku pechoty mjr. Tarwid, funkcionári štátnej

⁹⁵ Ref. 91.

⁹⁶ VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 34, šk. 4, č. 75983.

bezpečnosti z Krakowa mjr. Š. Szymański a mjr. Olkowski, ako aj velitelia jednotiek bezpečnostných úradov (Urządów Bezpieczeństwa Publicznego) z Krakowa a Nowego Sącza kpt. Wawrinowicz, mjr. Walach a kpt. Dworzakowski. Poliaci čs. dôstojníkov oboznámili s plánom akcie v priestore Muszina – Krynica – Čertižné – sedlo Blechnárka, v ktorom sa malo nachádzať okolo 500 banderovcov. Začiatok akcie bol plánovaný na 24. mája a jej trvanie na dva až štyri dni. V tejto súvislosti žiadali, aby čs. jednotky: 1) uzavreli štátnu hranicu od cesty Bardejov – Krynica smerom na východ po čiaru Blechnárka – obec Stebník, kde je možné očakávať „záchranný“ únik banderovcov, 2) zabezpečili silné hliadkovanie na hraničnej čiare medzi obcami Malý Lipník a Krynica a 3) vyčistili lesy pohoria Busov v okrese Bardejov, kde sa podľa ich spravodajských orgánov pravdepodobne skrývajú zvyšky niektorých bánd. Okrem toho navrhovali vytvorenie ďalšieho priameho rádiového spojenia, a to rádiostanicou s čs. obsluhou v obci Muszynka a poľskou v Gaboltove. Plk. Ciprich na žiadosti Poliakov o ústretové akcie čs. jednotiek reagoval negatívne s poukázaním na nedostatok času na ich prípravu a snažil sa dosiahnuť niekoľkodňové odloženie poľskej operácie.⁹⁷ Veliteľ 10. divízie brig. gen. Perko jeho stanovisko podporil. Nariadil, aby uzavretie a zosilnené stráženie hranice v požadovaných úsekoch čs. jednotky vykonávali až od 26. mája, a to pod velením zástupcu veliteľa 4. divízie plk. gšt. K. Brezányho. Súčasne rozhodol o vytvorení piatich samostatných stíhacích oddielov „s osobitnou úlohou v spolupráci s NB zničiť bandy, ktoré prenikli hlbšie na Slovensko“.⁹⁸

Prehlbujúca sa čs.-poľská spolupráca nachádzala konkrétne formy aj v iných oblastiach. Predovšetkým išlo o výmenu informácií spravodajského charakteru a skúseností z bojových akcií a poznatkov o organizácii a taktike skupín UPA. Pre čs. veliteľov boli poľské materiály veľkým prínosom. Osobitný význam v tomto zmysle mala štúdia *Poznatky a skúsenosti z bojov poľských jednotiek s bandami UPA*, ktorú spracoval veliteľ divízie KBW plk. Eugeniusz Kuźmicz.⁹⁹ Podobný materiál *Skúsenosti a poznatky vo vedení boja s banderovcami* vypracoval brig. gen. Perko na základe informácií pplk. Zawřela.¹⁰⁰ Poliaci poskytli čs. orgánom aj kópie dokumentov, ktoré získali v obsadených úkrytoch banderovcov.¹⁰¹ Cenná bola tiež výmena hlásení pozemného a leteckého prieskumu o pohybe skupín UPA.¹⁰²

V dôsledku akcií poľských jednotiek proti formáciám UPA a etnických čistiek sa situácia ukrajinského nacionalistického hnutia v Poľsku stále viac zhoršovala. Jeho vedenie nakoniec rozhodlo činnosť OUN-UPA v krajine ukončiť. Zostávajúce oddiely, respektíve zvyšky rozbitých skupín, dostali na konci mája a začiatku júna pokyn prejsť sčasti na územie Ukrajiny a tu pokračovať v boji a sčasti na územie ČSR a odtiaľ do amerického okupačného pásma v Nemecku. O prechod na Slovensko sa postupne pokúšali členovia sotní (tzn. rôť) „Bir“, „Brodíč“, „Smyrnyj“, „Roman“, „Hromenko“ a neskôr aj „Burlaka“.¹⁰³ O smeroch postupu banderovcov velitelia poľských jednotiek vopred informovali čs. veliteľov a spoločne pripravovali protiopatrenia. Väčšinou išlo o vytvorenie tzv. klieští či kotlov na poľskej strane štátnej hranice, pozostávajúcich z uzavretia jej časti čs. jednotkami

⁹⁷ Tamže, č. 76114.

⁹⁸ Tamže, č. 76100.

⁹⁹ Tamže, č. 76400.

¹⁰⁰ Tamže, č. j. 2885/Taj. 1. odd. 1947.

¹⁰¹ Tamže, č. 76017 a 76115.

¹⁰² Tamže, č. 76340.

¹⁰³ Bližšie ŠMIGEL, ref. 8, s. 78-79 a 174-176 a FIALA, Jan. *Zpráva o akci B*. Praha : Vyšehrad 1994, s. 119-124.

a obkľučovacích a úderných akcií poľských síl. Ako príklad možno uviesť spoločnú akciu časti jednotiek skupiny „Teplice“ a jednotiek divízie KBW proti sotni „Brodyč“, ktorá sa uskutočnila v dňoch 8. – 10. júna v priestore Ruského sedla¹⁰⁴, či následne proti sotni „Chromenko“ v priestore Palota – Čertižné.¹⁰⁵ Menej časté boli spoločné československo-poľské „vyčisťovacie“ akcie proti banderovcom, ktorým sa prienik na Slovensko podaril. Medzi takéto patrila napríklad akcia proti členom sotní „Brodyč“, „Smyrnyj“ a „Roman“ v lesoch na sever od Starej Ľubovne v druhej polovici júna. Akcie sa zúčastnil jeden prápor čs. armády (200 vojakov) a dva prápory WP (450 – 500 osôb).¹⁰⁶ Cez tieto opatrenia sa sotniam „Hromenko“ a „Burlaka“ podarilo, aj keď za cenu citeľných strát, prejsť hlbšie do slovenského vnútrozemia a sotni „Hromenko“ aj na Moravu a odtiaľ cez Rakúsko do americkej okupačnej zóny v Nemecku.

Velenie československej, ako aj poľskej armády riešilo v tom čase v podstate rovnaký problém. Týkal sa blížiaceho sa termínu prepustenia vojakov druhého ročníka do zálohy, vrátane príslušníkov jednotiek nasadených proti banderovcom. Hrozilo nebezpečenstvo vážneho početného oslabenia a zníženia bojovej hodnoty vojenských zoskupení na oboch stranách hranice, čo by nepriaznivo ovplyvnilo ďalšie akcie proti UPA.

Vzniknutá situácia sa stala hlavným bodom rokovania brig. gen. Perku s plk. Hübnerom 17. júna na veliteľstve „Teplice“ v Humennom. Ten informoval, že poľská vláda sa rozhodla: 1) „nedemobilizovať“ vojakov druhého ročníka z jednotiek operujúcich proti banderovcom a 2) pokračovať v prenasledovaní a likvidovaní skupín UPA „až do ich úplného zlikvidovania, pretože chce využiť terajší ich demoralizovaný stav, hlad a únavu...Nechce umožniť bandám odpočinok ani možnosť znovu sa organizovať a zachytiť v určitom teréne.“ V súvislosti s plánovaným prepustením čs. vojakov plk. Hübner žiadal „aby naše sily v pohraničí neboli zoslabované v tejto kritickej chvíli a aby ich (rozumej jednotky GO „Wisła“ – pozn. J. Š.) československé jednotky tak intenzívne a aspoň takou silou podporovali ako doteraz. Zdôraznil, že spolupráca ako po stránke spravodajskej, tak i bojovej a tiež po stránke spojovacej je toho času bezvadná a je v záujme obidvoch štátov, ale teraz už hlavne ČSR, aby kontinuita tejto spolupráce nebola prerušená.“ V kontexte s tým upozornil, že na poľskom území „v hĺbke asi 30 km od hraníc nemajú bandy UPA žiadny predpoklad pre existenciu, pretože tento kraj je vyludnený a v dôsledku toho mohli by sa zachytiť a trvale na zimu usadiť jedine na území ČSR. Tým by Československo malo pred sebou v budúcnosti ten samý problém, ako dnes Poľsko, nehladiac na to, že by bandy prechádzali na akcie do Poľska súc zásobované z ČSR.“¹⁰⁷

Gen. Perko považoval rozhovor s plk. Hübnerom za taký závažný, že hlásenie o ňom poslal nielen služobným postupom na veliteľstvo 4. oblasti, ale aj priamo na MNO s odôvodnením, že ide o veľmi naliehavú vec „ktorú pravdepodobne voj. útvar 8937 (krycie číslo veliteľstva 4. oblasti – pozn. J. Š.) samostatne riešiť nemôže“. V hlásení upozornil, že „porušením kontinuity terajšej spolupráce s poľskými jednotkami môže sa vytvoriť taká situácia, ktorú v pozdejších dobách, trebárs i len za niekoľko týždňov, budeme môcť prezenčne slúžiacim mužstvom len ťažko riešiť a pri tom vydávame v šach hlavne východné Slovensko lúpežiacim bandám a inému znepokojovaniu obyvateľstva a tiež po stránke politickej môže

¹⁰⁴ VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 34, šk. 4, č. 76201.

¹⁰⁵ Tamže, č. 76227.

¹⁰⁶ Tamže, č. 76331 a ŠMIGEL, ref. 8, s. 79.

¹⁰⁷ VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 34, šk. 4, č. 76285.

*sa vyvolať nepriaznivé ovplyvnenie obyvateľstva a nepriaznivá kritika v zahraničí, hlavne v spojeneckom Poľsku a v ZSSR“.*¹⁰⁸

Na črtajúce sa oslabenie vojenského zoskupenia na východnom Slovensku reagovalo MNO jeho doplnením o príslušníkov niektorých škôl na dôstojníkov v zálohe, inštruktérnym práporom MNO, ako aj menšími jednotkami. Vláda ČSR okrem toho rozhodla vyslať do tohto regiónu pohraničný pluk ZNB z českých krajov a nasadenie vojakov 2. ročníka proti UPA predĺžiť do 4. júla. Hlavný štáb MNO súčasne na východné Slovensko poslal plk. gšt. Bohumíra Lomského, ktorý ako predstaviteľ tohto orgánu mal prípravu akcií proti banderovcom kontrolovať a priamo na mieste pomáhať pri odstraňovaní nedostatkov.¹⁰⁹

Spolu s organizačnými opatreniami, ktoré prijímali obe strany, sa ukazovalo nevyhnutné spresniť otázky spolupráce a súčinnosti československých a poľských vojenských jednotiek. Došlo k tomu na stretnutí vyšších čs. a poľských dôstojníkov, ktoré sa uskutočnilo 28. júna 1947 na veliteľstve 10. divízie v Košiciach. Za čs. stranu sa schôdzky zúčastnili brig. gen. Perko, plk. Lomský, plk. gšt. Ondrášek, pplk. gšt. Zavřel a náčelník štábu 10. divízie mjr. del. J. Cisárik a za poľskú stranu brig. gen. Mossor, jeho zástupca pre vnútornú bezpečnosť plk. Grzegorz Korczyński, zástupca pre politické veci a výchovu plk. Bolesław Sidziński, plk. Hübner a náčelník štábu GO „Wisła“ plk. Michał Chyliński.¹¹⁰ Hlavným výsledkom ich rokovania boli *„Zásady spolupráce československo-poľských jednotiek v boji proti UPA“*, ktoré predstavovali významný posun v ponímaní a organizovaní súčinnosti.

Zásady vychádzali z obojstranného zámeru *„Vniesť klud a poriadok v pohraničnom území po oboch stranách čs.-poľských hraníc. Za tým účelom tesnou spolupracou jednotiek čs.-poľských zničiť úplne organizáciu a bandy UPA.“* Potvrdzovali platnosť existujúcich foriem spolupráce pri akciách na vlastnom území, pričom kládli dôraz na spoločné (súhlasné) rozhraničenie úsekov československých a poľských jednotiek. Konkrétnym vyjadrením toho bol dohovor o rozčlenení „záujmového“ priestoru na oboch stranách hranice na tri úseky: 1) poľskému úseku, kde akcie proti banderovcom uskutočňujú jednotky 1. divízie KBW a 8. divízie pechoty pod velením plk. Hübnera, bude zodpovedať úsek skupiny „Teplice“, 2) oddelenému úseku poľskej 6. divízie pechoty od Czeremchy po obec Izby bude protiahly úsek zabezpečovaný zosilneným peším plukom 20, ktorému velí pplk. pech. Wagner (VS Prešov) a 3) oproti úseku hlavných síl 6. divízie pechoty (VS Krościenok) v západných častiach okresov Gorlica, Nowy Targ a Nowy Sącz bude čs. úsek, kde operujú jednotky pod velením plk. pech. Noščáka (VS Podolínek) s tým, že oba úseky budú ohraničené na východe obcami Frička – Izby a na západe spojnicou Štrba – Rysy. Spojenie medzi veliteľmi náprotivných úsekov mali zabezpečovať „vymenené“ rádiostanice s obsluhou: československé v Sanoku a Krościenku a poľské v Humennom a Podolínci.

Značnú pozornosť dokument venoval možným akciám jednotiek jednej strany na území druhej strany. Zdôrazňoval, že *„Ak by bolo treba proti bandám sústrediť väčšie sily, predvída sa obojstranné použitie špeciálnych úderných jednotiek...po oboch stranách hranice.“* Na území susedného štátu mohli byť jednotky použité: a) pri priamych akciách do hĺbky 10 km a b) na vyžiadanie veliteľa príslušného „spojeneckého“ úseku do hĺbky 30 km. Úderné jednotky sa mali zriaďovať v sile okolo 200 osôb a pre ich použitie boli dohovorené tieto zásady: 1) po lokalizovaní skupín UPA a na žiadosť veliteľa príslušného úseku jednej strany *„úderné jednotky druhej strany... prídu čo najrýchlejšie autami na určené*

¹⁰⁸ Tamže.

¹⁰⁹ FIALA, ref. 103, s. 118.

¹¹⁰ VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 34, šk. 4, č. 76395.

miesta a zahája činnosť s úlohou bezprostredného zničenia bánd“, 2) v prípade prekročenia hranice „prídu dispozične i v podriadenosti pod veliteľa úseku, ktorý akcii velí“ a budú im pridelení styční dôstojníci, pri nedostatku informácií od „domácej“ strany budú môcť velitelia jednotiek rozhodovať samostatne a 3) na území susedného štátu môžu jednotky pôsobiť maximálne tri dni, a to s vlastným materiálnym zabezpečením a pri dodržaní zákazu ubytovať sa v miestnych osadách a obciach.

Spresnené boli aj zásady použitia vojenského letectva. Pozorovacie a prieskumné lety lietadiel jednej strany nad územím druhej strany vymedzovala hĺbka 30 km, pričom letecké fotografovanie sa mohlo uskutočňovať len na základe osobitného povolenia. Ostreľovanie a bombardovanie skupín UPA bolo povolené len na vlastnom území.

Mimoriadne dôležitý bol dohovor o spôsobe riadenia, respektíve smerovania akcií proti banderovcom. Československé jednotky mali skupiny UPA, ktoré prenikli na Slovensko, vytláčať k čs.-poľskej hranici a poľské jednotky ich naopak tlačiť od hranice na sever „za účelom nevypustenia bánd na územie ČSR.“ Akcie na Slovensku a v Poľsku pritom mali byť „vykonávané nepretržite a dôrazne, aby bandám nebola poskytnutá možnosť oddychu a aby boli či najskôr zlikvidované“.¹¹¹

Výsledky košického stretnutia zástupcov čs. a poľskej armády boli nepochybne orientované na spresnenie a aktualizáciu súčinnosti v nadchádzajúcej etape akcií proti banderovcom. Domnievam sa však, že istým spôsobom „legalizovali“ aj spomenuté doterajšie prípady účasti poľských jednotiek na akciách na území Slovenska. Niektorí ukrajinskí historici pritom zvyrazňujú skutočnosť, že k úspešnému prechodu zvyškov sotní UPA z Poľska na Slovensko z veľkej časti prispelo to, že „spojenci“ sa na zásadách spoločného postupu proti nim vedeli dohodnúť až na konci júna 1947.¹¹²

Informácie o tom, ako sa dohovorené zásady súčinnosti, najmä o vytváraní a činnosti „úderných oddielov“ pre akcie na území susedných štátov realizovali, sú veľmi skromné a pochádzajú zatiaľ výlučne z poľských zdrojov. Podľa poľských historikov mal veliteľ GO „Wisła“ už 29. júna nariadiť veliteľom 6. a 8. divízie pechoty, ako aj veliteľovi 1. divízie KBW, aby v svojich zväzkoch do 1. júla sformovali po jednom údernom prápore v sile okolo 220 osôb. Následne, 4. júla, vymenoval mjr. Henryka Rakowskiego za veliteľa skupiny úderných práporov. Súčasne mal pôsobiť ako styčný dôstojník na štábe veliteľstva „Teplíce“ a za poľskú stranu osobne zodpovedať za koordinovanie spoločných akcií. Títo autori tiež tvrdia, že podobné úderné jednotky boli vytvárané v čs. armáde.¹¹³ Archívne materiály československej proveniencie však tieto informácie nepotvrďujú.

Iný poľský autor naopak pomerne presvedčivo preukazuje, že aj aktívna činnosť poľských jednotiek na Slovensku bola realitou. Opiera sa o archivovaný záznam „šifrogramu“ nemenovaného poľského diplomata v Prahe vláde vo Varšave z 24. júla 1947, v ktorom sa uvádza: „Hovoril som s Gottwaldom a Svobodou. Československá vláda súhlasí s ponechaním poľských oddielov na československom území až do zlikvidovania bánd v priestore Humenné, pričom im prideli svojich styčných dôstojníkov. Operačné velenie ponecháva Poliakom a prosí len o koordinovanie spoločnej akcie.“¹¹⁴ Pri porovnaní tohto textu s „košickými“ zásadami súčinnosti nezostáva než súhlasiť s názorom poľského autora, že pôso-

¹¹¹ VÚA – VHA Praha, f. MNO /HŠ 1. oddel.1947, inv. č. 1336, sig. 32-5/2-149.

¹¹² Pozri napr. КОЛОМНЕНІ, ref. 93.

¹¹³ SZCZEŚNIAK, ref. 80, s. 454-455.

¹¹⁴ Citované podľa HALCZAK, Bohdan. Próby przebicia się oddziałów UPA z Polski przez terytorium Czechosłowacji do Niemiec w 1947 r. In *Acta Historica Neosoliensia*, 9, 2006, s. 160 – preložil J. Š.

benie poľských jednotiek na slovenskom teritóriu išlo za ich rámeč. Z kontextu citovanej časti „šifrogramu“ vyplýva, že poľské jednotky sa tu pohybovali v podstate bez akejkoľvek kontroly čs. armády. V čase napísania „šifrogramu“ ešte nemali pridelených čs. styčných dôstojníkov, operačné riadenie ich akcií „mali v rukách“ poľskí velitelia bez povinnosti informovať československých a nebolo dodržiavané ani dohovorené časové ohraničenie trvania akcií.

Lokalizovať priestory, kde poľské úderné prápory pôsobili, je bez relevantnej výpovednej hodnoty archívnych materiálov problematické. Čiastočne nám to umožňuje charakter „protibanderovských“ opatrení a ich „miestopis“ v období, keď spomínaný „šifrogram“ vznikol. V historickej literatúre je všeobecne uznávaný názor, že preniknutím skupín UPA do tyla čs. zabezpečovacích jednotiek strácala obrana hranice na význame. Slovensko-poľské pohraničie sa stalo vedľajším priestorom akcií, ktorých ťažisko sa prenieslo do vnútrozemia. V dôsledku tohto poznania velenie 10. divízie uskutočnilo novú reorganizáciu jednotiek na východnom Slovensku. Skupinu „Teplice“, ktorej novým veliteľom sa stal veliteľ 2. divízie brig. gen. Július Nosko (VS Banská Bystrica), dňom 13. júla vyčlenilo z plnenia úloh ZPÚ, posilnilo ďalšími jednotkami a premenilo v samostatnú stíhaciu skupinu bez územného obmedzenia činnosti. Jej činnosť sa zo začiatku sústredila na prenasledovanie zvyškov sotne „Hromenko“ a neskôr „Burlaka“. Zo známeho časového sledu prenikania banderovcov cez čs. -poľskú hranicu a ich pohybu územím Slovenska, respektíve akcií čs. jednotiek proti nim¹¹⁵, je možné usudzovať, že činnosť spomenutých poľských oddielov prebiehala v lesných masívoch okresov Medzilaborce, Humenné a Snina. V prvej polovici júla sa tu pravdepodobne podieľali na stíhaní sotne „Hromenko“ a následne sotne „Burlaka“ a zvyškov iných sotní.

Dňom 31. júla 1947 sa operácia „Wisła“ skončila a tým istým dňom gen. Mossor rozpustil GO „Wisła“. Rozkazom poľského MNO zo 17. júla bol riadením „vyčist'ovacích“ akcií proti zvyškom skupín UPA v poľsko-slovenskom pohraničí poverený veliteľ Krakovského vojenského okruhu div. gen. Mikołaj Prus-Więckowski. Proti banderovcom nasadil 9. divíziu pechoty (VS Rzeszów), brigádu (tri prápory dislokované v Sanoku a jeden v obci Komańcza), samostatný oddiel (Nowy Sącz) a tzv. operačný prápor (Dobczyce) KBW a dva obrnené vlaky. Veliteľstvo celého zoskupenia bolo v Rzeszówe, s čím súviselo aj označenie skupiny Graniczna Ochrona (GO) „Rzeszów“. Do operačnej podriadenosti tohto veliteľstva zaradená brigáda KBW sa označovala ako operačná podskupina „Sanok“.¹¹⁶

Veliteľstvo novovytvorenej skupiny GO „Rzeszów“ pokračovalo, aj keď zo začiatku v značne obmedzenom rozsahu, v organizovaní súčinnosti s veliteľstvom skupiny „Teplice“. Spojenie medzi skupinami z čs. strany zabezpečoval škpt. L. Zadźora z veliteľstva 10. divízie, ktorý bol vyslaný ako styčný dôstojník do Rzeszówa. Systém prenášania informácií však nebol príliš pružný. Poľská strana styčného dôstojníka neurčila a správy a požiadavky na spoluprácu s jednotkami GO „Rzeszów“ sa od skupiny „Teplice“ najskôr posielali na veliteľstvo 4. oblasti, ktoré rozhodovalo o ich telegrafickom odoslaní škpt. Zadźorovi.¹¹⁷

Je pravdepodobné, že v tomto období poľské jednotky pokračovali v aktívnej činnosti na slovenskom území. Naznačujú to, okrem iného, správy orgánov Národnej bezpečnosti z okresov Medzilaborce a Humenné. Uvádzajú prípady, keď aj do obcí vstupovali skupiny ozbrojených osôb v poľských vojenských rovnošatách. Došlo k tomu napríklad 8. augusta

¹¹⁵ Pozri ŠMIGEL, ref. 8, s. 176-187 a FIALA, ref. 103, s. 119-125 a 130-156.

¹¹⁶ SZCZEŚNIAK, ref. 80, s. 465 - 466.

¹¹⁷ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 5, inv. č. 34, č. 77075.

v obci Palota alebo 20. augusta v obci Čabalovce, kde sa mali údajní poľskí vojaci dokonca dopustiť lúpeží. Okresné veliteľstvo NB v Humennom na margo tohto prípadu upozorňovalo, že „*Ide o dôvodné podozrenie, že znova ide o riadnu Poľskú armádu, ktorá na úkor členov UPA sama v československom pohraničí začína lúpiť.*“ Navrhovalo „*aby sa poľským vojskám zakázal vstup na územie ČSR, lebo oni tohoto práva zneužívajú, najmä keď zistia, že v okolí nie je členov NB alebo vojska.*“¹¹⁸

Otázkami spolupráce československých a poľských jednotiek, ako aj pôsobenia poľských vojakov na východnom Slovensku, sa zaoberali stretnutia zástupcov skupiny GO „Rzeszów“, skupiny „Teplice“ a čs. vojenských a bezpečnostných formácií v ZPÚ, ktoré sa uskutočnili 22. augusta v Zwardoni a Medzilaborciach. Schôdzky v Zwardoni sa za čs. stranu zúčastnil nový náčelník štábu skupiny „Teplice“ mjr. Jan Konečný s prednostom 2. oddelenia štábu škpt. Karolom Schwarzom a škpt. Zadžorom a za poľskú stranu príslušníci veliteľstva skupiny GO „Rzeszów“ plk. Hyliński, mjr. Szimański, mjr. Horowitz a kpt. Kuris. V Medzilaborciach boli na stretnutí prítomní: z čs. jednotiek v ZPÚ veliteľ, náčelník štábu a prednosta 5. oddelenia úseku „Jakub“ (VS Prešov), veliteľ úseku „Pavol“ (VS Humenné), zástupca Národnej bezpečnosti škpt. Braun a za veliteľstvo 10. divízie mjr. gšt. Boublik, mjr. del. Mandát a por. pech. Martinák, z poľskej strany veliteľ podskupiny „Sanok“ pplk. Koniski s príslušníkmi svojho štábu a veliteľmi práporov.

Stretnutia mali v podstate rovnaký priebeh. Obe strany si vymenili aktuálne informácie o činnosti banderovcov v operačných priestoroch československého a poľského zoskupenia, ako aj pripravovaných akciách proti nim. Poľskí dôstojníci vyslovili presvedčenie, že v „ich“ oblastiach už žiadne organizované skupiny UPA neexistujú a že na Slovensko môžu prenikať už len zvyšky. Súčasne odmietli podozrenie, že na čs. území pôsobia poľské jednotky. Pripustili ale, že môže ísť o skupiny dezertérov z WP. V tejto súvislosti sa obe strany dohodli na spoločnej akcii proti nim, ktorá sa mala uskutočniť v dňoch 25. – 28. augusta v priestore Medzilaborce – Palota – Világy (dnes obec Svetlice). Do akcie mali byť zapojené čs. jednotky z úseku „Pavol“ a jednotky podskupiny „Sanok“. Podľa inštrukcií veliteľstva 4. oblasti zástupcovia čs. armády ďalej kládli dôraz na vybudovanie priameho spojenia, a to z dôvodu „*aby bolo možné urýchlene riešiť častejšie neoprávnené prechody poľských jednotiek v poslednej dobe krátkou cestou a identifikovať v zápätí tie skupiny, pravdepodobne tiež poľské neregulárne jednotky dezertérov...ako aj riešiť vzájomné akcie vojenské, prevádzané podľa obojstrannej predchádzajúcej dohody.*“ Bolo dohovoréné zriadiť priamu telefónnu linku a zabezpečiť rádiové spojenie medzi veliteľstvami v Medzilaborciach a Komanczi. V súvislosti s pripravovaným presunom veliteľstva skupiny GO „Rzeszów“ do Krakova, ku ktorému malo dôjsť na konci augusta, bol prijatý návrh, aby sa s týmto veliteľstvom premiestnil aj škpt. Zadžora s čs. rádiostanicou z Rzeszówa. Následného vo funkcii styčného dôstojníka mal vystriedať pplk. gšt. Zavřel.¹¹⁹

Dňa 27. augusta vláda ČSR prijala uznesenie, že skupiny UPA, ktoré sa nachádzajú na území štátu, musia byť do 15. novembra 1947 zlikvidované. Zodpovednosťou za splnenie tejto úlohy na Slovensku bol poverený osobne veliteľ 4. oblasti div. gen. Širica. Na základe jeho pokynov sa na začiatku októbra uskutočnila reorganizácia zostavy vojskového zabezpečenia celej dĺžky slovensko-poľskej hranice. Jej „uzatvorením“ v úseku od moravsko-slovenskej zemskej hranice po čiaru Rysy – Štrba bola poverená 4. divízia a v úseku ďalej na východ až k štátnej hranici ZSSR 10. divízia. Velitelia zväzkov súčasne dostali

¹¹⁸ SNA Bratislava, f. PV-bezpečnostný odbor, šk. 3, inv. č. 44, č. 537 dôv. sprav./1947.

¹¹⁹ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 5, inv. č. 34, č. 77270.

za úlohu zabezpečiť, na základe spresnenia výsledkov uvedených stretnutí s Poliakmi 22. augusta a v spolupráci s plk. Zavřelom v Krakowe, vybudovanie telefónnych liniek medzi veliteľstvami čs. a poľských hraničných úsekov na smeroch Trstená – Chyžné, Mníšek nad Popradom a Palota – Komancza.¹²⁰

Spolupráca medzi čs. a poľskými jednotkami v ZPÚ sa opäť stále viac obmedzovala na výmenu spravodajských informácií, aj to nepravidelnú. Spoločné akcie proti zvyškom UPA sa organizovali len výnimočne, zväčša v súvislosti s očakávaným prechodom viacčlennej skupiny banderovcov na Slovensko. Ako príklad možno uviesť akciu jednotiek 10. divízie s poľskými oddielmi 9. divízie pechoty proti zvyškom sotne „Roman“, ktorá sa uskutočnila na začiatku septembra v priestore Stará Ľubovňa – Zborov.¹²¹ V októbri 1947, ako vyplýva z archívnych materiálov, aj takého akcie definitívne skončili. O prechod na Slovensko sa pokúšali už len malé skupiny alebo jednotlivci. Úlohy zosilnenej ochrany hranice pritom dňom 2. októbra od jednotiek 4. a 10. divízie prevzal v plnom rozsahu pluk ZNB „Slovensko“. Do jeho pôsobnosti prešli aj otázky spojenia a súčinnosti s poľskými pohraničnými silami.

Ťažisko operačnej činnosti jednotiek stíhacej skupiny „Teplice“ bolo v tom čase sústredené na prenasledovanie členov sotne „Burlaka“, ktorým sa podarilo preniknúť cez Nízke Tatry do údolia Váhu a odtiaľ do lesov severnej časti Malej Fatry. Tu sa početne značne oslabená skupina banderovcov rozpadla. Veliteľ „Burlaka“, vlastným menom Volodymyr Ščyhelskyj (Szczygielski), sa spolu s ďalšími štyrmi príslušníkmi svojej skupiny 3. septembra 1947 na samote Jánošíkovo vzdal čs. vojakom.

Vojenské akcie proti banderovcom sa blížili ku koncu. Na základe správy o situácii a dosiahnutých výsledkoch pri likvidovaní skupín UPA vláda ČSR 12. októbra 1947 schválila návrh ministra národnej obrany, aby riadenie ďalších akcií proti banderovcom prevzalo ministerstvo vnútra. Armáda dostala za úlohu „vypomáhať“ asistenčnými oddielmi. Následne, dňom 20. októbra, bola zrušená skupina „Teplice“ a z veliteľstiev troch vyšších vojenských celkov 4. oblasti, tzn. veliteľstva V. zboru v Trenčíne, veliteľstva 2. brigády v Banskej Bystrici a veliteľstva 10. divízie v Košiciach, vznikli tri samostatné veliteľstvá skupín, ktorých jednotky sa podieľali na „vyčisťovaní“ Slovenska až do polovice novembra 1947.

* * *

V rámci spolupráce československej, sovietskej a poľskej armády proti UPA v rokoch 1945 – 1947 sa čs. jednotky podieľali na likvidovaní jej oddielov predovšetkým týmito formami: 1) vojskovou uzáverou slovensko-ukrajinskej a slovensko-poľskej hranice, ktorá sovietskym a poľským vojenským a bezpečnostným silám umožnila uskutočňovať prihraničné obkľúčovacie akcie, respektíve bola ich súčasťou, 2) vytlačaním skupín UPA, ktoré prenikli na Slovensko, späť do priestorov operačnej činnosti vojsk susedných štátov a 3) prenasledovaním a likvidáciou zvyškov oddielov alebo príslušníkov civilnej siete UPA pokúšajúcich sa prejsť cez slovenské územie do štátov západnej Európy.

Z tohto hľadiska je, podľa nášho názoru, potrebné pozerieť na skutočnosť, čs. jednotky žiadnu väčšiu organickú skupinu UPA priamo „nerozbili“. Nebolo to ich cieľom (aj keď rozkazy vyšších veliteľov často používajú pojmy ako „rozbiť“, „zničiť“ alebo „zlikvidovať“), na územia Slovenska sa dostali len zvyšky oddielov UPA zdecimovaných v bojoch so sovietskymi a poľskými vojskami, neumožňovala to taktika „banderovcov“ (vyhýbali

¹²⁰ Tamže, č. 77646.

¹²¹ Tamže, č. 77813.

sa, na rozdiel od ich činnosti na Ukrajine a v Poľsku, priamemu stretnutiu) a priznajme, že s ohľadom na úroveň výcviku a materiálneho zabezpečenia, by to zrejme ani nebolo v ich silách. Navyše, motivácia príslušníkov čs. jednotiek proti banderovcom bola oveľa nižšia ako sovietskych a poľských vojakov, ktorí s nimi často mali osobné „účty“. Informácie o počte banderovcov „zneškodnených“ jednotkami čs. armády a bezpečnosti sa v literatúre uvádzajú len za rok 1947, pričom sa mierne rozchádzajú. Podľa poľských zdrojov v roku 1947 preniklo do Československa, respektíve na Slovensko, okolo 460 príslušníkov UPA. Z tohto počtu malo byť 61 banderovcov zabitých, 41 ranených a 248 zajatých.¹²² Cez slovenské územie údajne prešlo do Maďarska 50 osôb a na Západ 80 osôb (20 do americkej zóny v Nemecku a 40 do Rakúska).¹²³ Podľa iných autorov však skutočný počet členov UPA a civilnej siete OUN, ktorý sa podarilo prejsť cez Slovensko do západných krajín, mal byť podstatne vyšší. Napríklad podľa Šmigeľa len z troch sotní, tzn. „Hromenko“, „Burlaka“ a „Brodyč“ prešlo do Bavarska asi 120 osôb.¹²⁴

V súvislosti so zajatými banderovcami považujeme za potrebné uviesť niekoľko poznámok. Uviedli sme, že v rámci čs.-sovietskej „spolupráce“ v tejto oblasti platila od začiatku jednoznačná zásada: všetkých banderovcov zajatých čs. jednotkami treba odovzdať orgánom NKVD. Čs.-poľský prístup k danému problému prechádzal istým vývojom. Zhruba do jari 1947 na čs. strane prevažovala otázka počtu zajatých banderovcov, ktorá bola považovaná za vojenské tajomstvo a hovorilo sa väčšinou len o vzájomnej výmene informácií získaných ich výsluchom. V ďalšom období sa už začína riešiť aj výmena zajatcov. V praxi išlo predovšetkým o ich odovzdávanie poľským orgánom.

V danom kontexte je však zaujímavé nariadenie 1. podnáčelníka Hlavného štábu MNO brig. gen. Šimona Drgáča zo 4. júla 1947, ktoré v podstate pochybuje výsledky čs.-poľských dohôd o výmene zajatých banderovcov. Uvádza sa v ňom, že členov skupín UPA, ktorí sa dobrovoľne prihlásili čs. úradom, ako aj zajatých pri akciách čs. vojenskými jednotkami a oddielmi bezpečnosti, je potrebné „*bezpečne internovať, vyslychať a prozatím nevydávať Polákum ani soudim*“. O ich osude sa malo rozhodnúť až po skončení celej „operácie“.¹²⁵ Je známe, že pre týchto banderovcov bol 7. júla 1947 zriadený zajatecký tábor, a to v Štefánikových kasárňach v Košiciach. Existujúca literatúra uvádza, že zajatých členov UPA napokon čs. orgány „podľa dohody“ v rokoch 1947 – 1948 vydali do Poľska¹²⁶, respektíve konkretizuje, že v prípade Volodymyra Ščyhelského (Burlaka) k tomu došlo 28. júla 1948.¹²⁷ Spresňujúce informácie o tom, aké boli osudy Burlaka a ďalších banderovcov v čs. zajatí, prinášajú ukrajinské zdroje.

Podľa jedného z nich Burlaka po zajatí odviezli do Žiliny, kde sa v prítomnosti gen. Noska stretol s čs. ministrom vnútra (v tom čase to bol Václav Nosek – pozn. J. Š.). Ten mal okrem iného Burlaka požiadať, aby napísal prehlásenie k zostávajúcim členom UPA na území ČSR, v ktorom by ich vyzval k dobrovoľnému prihláseniu sa čs. orgánom. Po ubezpečení ministrom, že členovia UPA budú považovaní za vojnových zajatcov a bude

¹²² Ref. 114, s. 164. Oproti tomu Fiala (ref. 123, s. 218) uvádza, že v druhom polroku 1947 bolo „zneškodnených“ až 350 banderovcov, z toho 61 mŕtvych, 260 zajatcov a 29 sa prihlásilo dobrovoľne. Ref. 123, s. 218.

¹²³ Ref. 114, s. 164.

¹²⁴ ŠMIGEL, ref. 8, s. 192.

¹²⁵ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 4, inv. č. 34, č. 76464.

¹²⁶ Napr. ŠMIGEL, ref. 8, s. 192 a FIALA, ref. 123, s. 218.

¹²⁷ CHŇOUPEK, Bohuš. *Banderovci*. Bratislava : Smena 1989, s. 546.

sa s nimi zaobchádzať podľa medzinárodných dohovorov, ale najmä aj o tom, že zajatci nebudú vydaní do Poľska, Ščyhelskyj takého prehlásenie napísal.¹²⁸ Nasledovalo prechodné uväznenie v Brezne nad Hronom a potom presun do tábora v Košiciach.

V tábore, nad ktorým dohľad vykonávalo 5. oddelenie veliteľstva 10. divízie, boli zajatí banderovci zamestnávaní „bežnou prácou“.¹²⁹ Z uvedeného ukrajinského zdroja vyplýva, že väčšinu z nich tu držali až do leta 1948.¹³⁰ Dôstojníci a vojaci, väčšinou slovenskej národnosti, ktorí banderovcov strážili, sa k nim zo začiatku údajne mali správať pomerne priateľsky a mnohí s nimi aj sympatizovať. Obrat nastal po vzniku monopolu komunistickej moci v ČSR vo februári 1948. Burlaka spolu s niektorými ďalšími členmi UPA previezli do väznice vojenského súdu v Košiciach. Tu sa proti nim začala pripravovať žaloba. V prípade Burlaka mala mať až 50 bodov konkrétnych obvinení, z ktorých najvážnejšie znelo: „*Dobrovoľne vstúpil do vojenskej organizácie UPA, aj keď vedel, že jej cieľom je vytvorenie nezávislého Ukrajinského štátu, ku ktorému by bola pripojená aj východná časť Československa po rieke Poprad.*“¹³¹ Už polovici marca sa však začala spomínať možnosť ich vydania do Poľska alebo ZSSR. Definitívne sa o tom rozhodlo v apríli 1948, keď bolo vyšetrowanie banderovcov, ktorí prenikli do ČSR, zastavené s odôvodnením, že budú vydaní poľským bezpečnostným orgánom. Na sľub, daný Burlakovi, komunistické mocenské orgány zabudli.

J. ŠTAIGL: ZUSAMMENARBEIT ZWISCHEN DEN STREITKRÄFTEN DER ČSR, POLENS UND DER SOWJETUNION IN DER DURCHFÜHRUNG DER SICHERHEITSMASSNAHMEN GEGEN DIE UKRAINISCHE AUFSTÄNDISCHE ARMEE (UPA) IN DER OST-SLOWAKEI 1945 – 1947

Nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs drängten aus Polen und der Ukraine in die Slowakei bewaffnete Truppen der Ukrainischen Aufständischen Armee (UPA), nach ihrem Anführer Stepan Bandera kurz Bandera-Leute genannt, ein. Das Eindringen der Bandera-Leute auf das Gebiet der Slowakei in den Jahren 1945—1946 war vor allem charakteristisch durch die anti-kommunistische Aufklärung und Propaganda. Das Ziel dieser Tätigkeit, die mit der Orientierung der UPA auf das antisowjetische Konzept des aktiven Widerstandes mehrerer Nationen und Völker übereinstimmte, war es, die hiesigen Einwohner mit dem Kampf der ukrainischen Nation gegen die polnische und sowjetische „Okkupation“ und für die Wiederherstellung der staatlichen Unabhängigkeit vertraut zu machen. Des Weiteren verfolgte die UPA das Ziel, antibolschewistische Stimmung in den Reihen der Einheimischen zu fördern und antikommunistische Kräfte zu aktivieren. Die Einfälle der UPA in die Slowakei im Jahre 1947 hingen zusammen mit den gegen die Bandera-Leute gerichteten militärischen Aktionen der polnischen und sowjetischen Streitkräfte und dem anvisierten Ziel der UPA, sich durch das Gebiet der Slowakei nach Westen in die amerikanische Besatzungszone in Deutschland durchzuschlagen. Die Eingriffe der tschechoslowakischen Armee und Sicherheitskräfte gegen die UPA waren motiviert durch den Gesichtspunkt der Staatssicherheit der Tschechoslowakischen Republik, nach und nach kamen zu den Beweggründen dieser Aktionen auch die aus den Bündnisver-

¹²⁸ В'ЯТРОВИЧ, Володимир. *Сотенний „Бурлака“*. Частина третя.

In: http://lib.oun-upa.org.ua/burlaka/part_3.html.

¹²⁹ VHA Bratislava, f. VO-4, šk. 4, inv. Č. 34, č. 76538.

¹³⁰ Túto skutočnosť nepriamym spôsobom potvrdzujú aj materiály čs. proveniencie. Podľa jedného z nich bolo napríklad do 12. februára 1948 poľskej strane odovzdaných len 12 z celkového počtu 53 zajatých členov sotne „Burlaka“. ŠMIGEL, ref. 2, s. 188.

¹³¹ Ref. 114, preložil J. Š.

trägen der ČSR mit der Sowjetunion und Polen resultierenden Verpflichtungen und Aspekte. Bei der Verfolgung und Zerschlagung der Bandera-Verbände und der UPA-Bewegung entstanden somit enge, verzweigte Bindungen, die vor allem in der Koordinierung der Operationen zum Vorschein kamen. In die Sicherheitsmassnahmen der tschechoslowakischen Verbände gegen die UPA auf dem Gebiet der Slowakei waren seit 1945 auch Verbände der Roten Armee direkt eingebunden. Die militärische Zusammenarbeit der Tschechoslowakei mit Polen nahm vor allem seit 1946 zu, was einen direkten Zusammenhang mit der Tätigkeit der Operationsgruppe „Rzeszów“ und der tschechoslowakischen Gruppierung „Ocel“, bzw. „Teplice“, hatte. Zu einer beträchtlichen Erweiterung des operativen Zusammenwirkens der tschechoslowakischen und polnischen Verbände kam es im Jahre 1947, während der Operation unter dem Decknamen „Wisła“. Dazu beigetragen hat auch die Unterzeichnung des Abkommens über den gemeinsamen Kampf gegen die UPA zwischen der Tschechoslowakei, Sowjetunion und Polen am 6. Mai 1947. Außer dem Austausch von Nachrichtendienstinformationen und der Koordinierung gemeinsamer Operationen, vor allem durch die Verbindungsoffiziere bzw. Fernmelde- und Radioverbindung, waren die tschechoslowakischen und polnischen Einheiten dazu berechtigt, selbständige Militäraktionen gegen die UPA auf dem Gebiet des Nachbarstaates durchzuführen. Die von den tschechoslowakischen Organen verhafteten Bandera-Leute wurden nach dem Verhör an die Sowjetunion und an Polen übergeben.